

Andorra i la pau: història i filosofia política d'un estat europeu

Prof. Juli Minoves-Triquell

Rector de la Universitat d'Andorra

*Conferència pronunciada a la Universitat Pontifícia de la Santa Creu,
a Roma, el 16 de juny de 2025*

*Andorra e la pace: storia e filosofia politica
di uno Stato europeo (versione originale)*

*Andorra y la paz: historia y filosofía
política de un estado europeo*

*L'Andorre et la paix : histoire et
philosophie politique d'un État européen*

*Andorra and Peace: History and
Political Philosophy of a European State*

CAT · ITA · ESP · FRA · ENG

UNIVERSITAT
D'ANDORRA

COORDINACIÓ EDITORIAL
Universitat d'Andorra

DISSENY I COMPAGINACIÓ
Moles Disseny

IMPRESSIÓ
Impremta Envalira

DIPÒSIT LEGAL
AND. 27-2025

ISBN
978-99920-3-477-4

© Universitat d'Andorra, 2025

Andorra i la pau: història i filosofia política d'un estat europeu

Juli Minoves-Triquell

- Rector de la Universitat d'Andorra
- Doctor en Ciències polítiques per la Universitat de Yale
- Professor de Ciències Polítiques, Universitat de La Verne, Califòrnia
- Membre de la Real Academia de Ciencias Económicas y Financieras, Instituto de España

*Andorra e la pace: storia e filosofia politica
di uno Stato europeo (versione originale)*

*Andorra y la paz: historia y filosofía
política de un estado europeo*

*L'Andorre et la paix : histoire et
philosophie politique d'un État européen*

*Andorra and Peace: History and
Political Philosophy of a European State*

Aquesta conferència va ser pronunciada en italià el 16 de juny del 2025 a la Universitat Pontifícia de la Santa Creu, a Roma, amb motiu de la celebració dels 30 anys de relacions diplomàtiques entre Andorra i la Santa Seu.

Andorra i la pau: història i filosofia política d'un estat europeu

Excm. Mons. Paul Richard Gallagher, Secretari de la Santa Seu per a les relacions amb els estats i organismes internacionals,
Excma. Sra. Ministra d'Afers Exteriors d'Andorra, Imma Tor Faus,
Excm. Sr. Ambaixador d'Andorra a la Santa Seu, Carles Àlvarez Marfany,
Excma. Sra. Ambaixadora d'Andorra a Itàlia, Clara Pintat Rossell,
Excms. Srs. Ambaixadors a la Santa Seu,
Reverend Pare Mn. Pepe Chisvert, rector de la parròquia de Sant Julià de Lòria al Principat d'Andorra,
Senyores i senyors,

Avui celebrem trenta anys de relacions diplomàtiques formals entre el Principat d'Andorra i la Santa Seu. Aquesta celebració no és poc significativa, doncs s'emmarca en una proximitat institucional de centenars d'anys. La relació entre la Santa Seu i Andorra és tan antiga com la història de l'Estat andorrà. El Pariatge del 8 de setembre de 1278 és per als andorrans l'inici del nostre caminar en el règim de coprincipat i el nostre text constitucional primigeni. Quatre anys més tard, el 7 d'octubre de 1282, Sa Santedat el Papa Martí IV, en una Butlla papal firmada a Montefiascone, confirma aquest text.

FUNDACIÓ D'ANDORRA: UN PACTE DE PAU

Permetin-me que els llegeixi l'inici del text del Pariatge de 1278:

"En el Nom de Nostre Senyor Jesucrist. Moltes, diverses o variades són les discussions, demandes i baralles que per molt temps han anant sorgint sobre molts, variats i diversos punts entre el noble baró, el senyor Roger Bernat, per la gràcia de Déu comte de Foix i vescomte de Castellbò, i els seus predecessors, d'una part, i el venerable senyor Pere, per la misericòrdia de Déu, bisbe d'Urgell, de l'altra, coses totes que han ocasionat molts i greus danys a ambdues parts, com són: homes assassinats, castells destruïts, mutilacions de membres i molts altres enormes i gairebé indescriptibles mals. Finalment, els susdits contendents, amb la intervenció de (varis) amigables componedors de totes les mencionades discussions, demandes i baralles, arribaren a la fi del litigi i a una convinença amical".¹

¹ Consell General, Pariatges 1278-1288 (Andorra la Vella: Consell General, 1988)

Com podem veure, aquest text fundacional andorrà és un pacte de pau, entre dos senyors feudals que han estat fent la guerra. Notin vostès la clara descripció dels horrors de la guerra: *homes assassinats, castells destruïts, mutilacions de membres i molts altres enormes i gairebé indescriptibles mals*. Després de la guerra, ve la pau. Per a que hi hagi la pau han de quedar clars els mals horribles que es volen corregir i s'enumeren al tractat. Potser el més sorprenent és l'actualitat d'aquest text redactat fa gairebé set segles i mig.

Els ciutadans del meu país al segle XIII ja tenien clar que les guerres tenien conseqüències nefastes per a les persones, conseqüències tan dolentes que eren *indescriptibles*. El text de pau que es va forjar a les negociacions de 1278, i que va ser confirmat pel Papa, va establir les bases perquè el meu país, en la seva construcció estatal al llarg dels temps, tingués molt clar que la pau hauria de ser sempre un eix central de la seva *Raison d'État*.

Andorra va tenir sort en la seva història: era un país relativament pobre, dedicat a l'agricultura i la ramaderia de muntanya, i poc desitjat. Aquesta pobresa sempre va ser pregonada ben alt per part dels andorrans als seus veïns més grans. Vam ser afortunats per una geografia agresta. Estem enmig dels Pirineus, unes quantes valls molt belles entre altes muntanyes nevades a l'hivern que fan l'accés difícil. Els andorrans també, per preservar la pau al llarg dels segles, vam insistir en l'aïllament.

Vegin vostès que ja hem posat alguns dels nostres pilars de la discussió d'avui. Parlarem d'Andorra, un petit estat europeu entre dos grans imperis històrics, l'estat francès i l'estat espanyol. Comencem per l'inici de la seva història institucional diferenciada de les regions veïnes, el Pariatge de 1278. Continuem amb la seva geografia i la seva economia que afavoreixen l'aïllament i el fet de quedar-se lluny dels conflictes bèl·lics que van afligir als seus veïns. El sociòleg i polític Charles Tilly manté que les guerres van construir els estats a Europa, particularment les del segle XVI. A la meua tesi doctoral, quan escrivia sobre les monarquies europees, li vaig portar una mica la contrària al·legant que els matrimonis reials eren els que havien construït els estats europeus. Tot i això, he de donar-li part de la raó en què les guerres van ser consubstancials amb el desenvolupament dels estats moderns a Europa. Però avui els hi presento el cas d'Andorra, un estat modern, membre de les Nacions Unides i del Consell d'Europa, de les Cimeres iberoamericanes i de l'Organització de la francofonia, un estat de ple dret, que mai ha guerregjat des de la seva creació.

EL MANUAL DIGEST: UNA FILOSOFIA POLÍTICA DE PAU I NEUTRALITAT

Els argumentaré que més enllà de la geografia i de l'economia, i del pacte primer entre dos senyors feudals el segle XIII, Andorra deu la seva pau multisecular a una filosofia política pròpia i molt arrelada a la mentalitat del seu poble.

En primer lloc cal destacar que els andorrans van desenvolupar des de temps molt primerencs, fins i tot abans dels Pariatges, o de la petició de creació del parlament el 1419, institucions de representació popular per determinar qüestions referides al seu territori o dirigir-se als seus senyors. Tenien consciència, com afirma Font i Rius, d'homes lliures.² El recent curs de la Universitat d'Andorra en col·laboració amb el Consell General, sobre la història del parlament andorrà, ha aportat moltes indicacions en aquest sentit. Per poder elaborar una filosofia política pròpia, un poble ha de tenir consciència de la seva capacitat d'influència i de decisió sobre el que li concerneix.

En segon lloc, que s'hagi preservat la pau andorrana durant molts segles no implica que a la nostra història no haguem travessat moments molt delicats, amb temor de perdre la nostra sobirania. I en aquests moments delicats, els andorrans s'han vist obligats a defensar la seva raó de ser, i a pensar en com argumentar el que eren i perquè ho eren. Un d'aquests moments el vam tenir al segle XVIII.

La Guerra de Successió d'Espanya va portar al tron a Felip V, net de Lluís XIV de França, i dos reis de la mateixa família governaven a ambdós costats dels Pirineus. La part d'Espanya contigua amb Andorra, el Principat de Catalunya, s'havia posat del costat del pretendent austríac durant la contesa. Andorra no tan sols havia de mantenir-se fora del conflicte, sinó que havia d'afirmar la seva neutralitat. El febrer del 1715 el bisbe Simeó de Guinda y Apeztegui alertava al parlament andorrà que fes cas omís d'ordres que poguessin provenir de l'intendent de Catalunya sobre les Valls d'Andorra perquè afectaven "a la seva independència, exempció i regalia que el rei Christianíssim [de França] i Nos tenim en elles".³

² Josep Maria Font i Rius, "Estudi Jurídic" a El Llibre de la Terra, Arxiu Històric Nacional (Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997), 59 i 68

³ Jordi Buyreu Juan, "Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna" a Belenguer, Ernest, Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània (Barcelona: Edicions 62, 2005), 235

El Copríncep Bisbe reafirmava la posició separada i neutral d'Andorra sense cap mena de dubte. Anys més tard, el 1748, el parlament andorrà va demanar al doctor andorrà de la parròquia d'Ordino, Antoni Fiter i Rossell, que redactés un compendi de la història i de les institucions andorranes. En aquesta obra, que el Dr. Fiter va titular "Manual Digest de las Valls Neutras de Andorra" s'insistia sobre la neutralitat del país. Els hi llegiré les màximes 36 i 37:

"Màxima 36: Portarse las Valls ab igualtat, tant respecte a fransa com a España; parlar be, y asistir auna y altra Corona" i "Màxima 37: En temps de Guerra entre Fransa y España no demonstrarse ab particularitat parcials de una Corona, contra dela altra, sino Conservar sa neutralitat".⁴ Segueix el comentari de la màxima 37: "Son los naturales, y moradores delas Valls, havils pera Comerciar ab los Vasalls de una, y altra Corona, y per servir a una, y altra, encaraque sia en temps de Guerras entre elles; per inapreciables privilegis dels Monarcas de Fransa, y España a ellas Consedits; de aontes: que en temps tants Castichs, com son las guerras, deuen portarse ab la major imparcialitat, sens fer demostracio alguna general per una Corona, *prae alia*".

Aquestes màximes recopilades per Antoni Fiter i Rossell, que s'havia doctorat en Dret a la Universitat d'Osca a Espanya, i que consta com el nostre erudit més important de la Il·lustració, formen part d'un cos escrit de filosofia política. La seva obra, el Manual Digest, va servir durant més de dos segles com la Bíblia política que guiava la manera d'actuar dels representants escollits pels andorrans.

A principis dels 90 vaig tenir un professor britànic, Sir Michael Eliot Howard, un dels historiadors més reconeguts en matèria de conflictes bèl·lics, per a qui vaig fer un treball sobre la neutralitat andorrana. En aquest treball vaig reconèixer la relació del pensament de Fiter i Rossell amb els avanços intel·lectuals del seu temps respecte a la neutralitat. Les proclamacions andorranes buscaven en part evitar la pèrdua dels privilegis comercials dels que Andorra gaudia, idea que coincidia amb les noves teories d'Hugo Grotius al segle XVII, essent la neutralitat per a ell una encreuada de principis tradicionals de guerra justa amb el nou dret

⁴ Veure Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutras de Andorra (Andorra la Vella: M.I. Consell General, 1987), 509. La distància que marquen Felip V i Ferran VI en relació a les antigues relacions comercials amb Andorra impulsen al bisbe d'Urgell i als mateixos andorrans a proclamar i a codificar la neutralitat andorrana al Manual Digest.

internacional, i nous conceptes com la llibertat de comerç. També Emerich de Vattel, el 1758, gairebé contemporàniament amb el Manual Digest, mencionava que els pobles neutrals són “els que en una guerra no prenen cap part, romanent com a amics comuns de les dues parts, sense afavorir en res a les armes d’una part en perjudici de l’altra”.⁵ Aquest és un concepte nou de la neutralitat que comporta una afirmació positiva i que trobem en les màximes del Manual Digest de Fiter i Rossell.

Aquestes màximes que els he comentat fan referència a la pau exterior d’Andorra, a no involucrar-se en litigis externs amb altres estats. Però el Manual Digest també fa referència a la pau interior. Escoltin la màxima 19:

“Desvetllar-se en que los pobles no s’arraiguen bandos i enemistats, antes bé, reducir a tots a una sana i cristiana pau”.⁶

El comentari que fa Fiter i Rossell de la seva pròpia màxima és molt il·lustratiu, i cito:

“És la pau i concòrdia dels pobles la carrossa en què descansa la caritat, reina de les virtuts, de manera que units en la caritat los ànimos gosaran una alegria i serenitat èmula de la glòria: “Gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”. És la pau i concòrdia lo lloc i habitació pròpia del senyor, “Factus est in pace locus eius”. De manera que, on la pau i concòrdia no regna, no habita lo Senyor ni perombra, diu sant Jeroni: “Non est umbraculum Domini [nisi] ubi pax non est”. Per tot lo que és digne elogi i alabança dels que governen, i dels pares de la república, conciliar los ànimos dels pobles, com diu Plíni: “O veri principis, atque consulis laus reconciliare rementes populos, rementes animos, non imperio magis, quam ratione compescere?”.⁷

⁵ E. de Vattel, *Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains* (Paris: Chez Janet et Cotelie, 1820) Llibre III, Capítol VII, Paràgraf 103, 565

⁶ Antoni Fiter i Rossell, *Manual Digest de les Valls Neutres d’Andorra* (Consell General i Aloma Editors: Andorra la Vella, 2018) 384

⁷ Fiter i Rossell (2018) op. cit. 384

SANT AGUSTÍ I FITER I ROSSELL

He volgut entretenir-me a llegir aquesta cita al complet perquè crec que el lloc, aquesta universitat catòlica de la Santa Creu, i la celebració de la nostra relació amb la Santa Seu ho mereixen. Després de l'elecció de Sa Santedat el Papa Lleó XIV, agustinià, vaig tornar a llegir a Sant Agustí. Ell diu a "La Ciutat de Déu":

"Així també Ell determina la durada de les guerres, segons li sembli oportú, conforme a la seva justa voluntat, plaer i misericòrdia, per afligir o consolar la raça humana, de manera que de vegades siguin de major, de vegades de menor durada".⁸

Aquesta cita és dura, ens desconsola una mica. Per a Sant Agustí la pau que l'ésser humà ha de buscar és la pau espiritual, la unió amb Déu. Vaig dedicar part dels meus estudis a la filosofia política i no a la teologia, per tant, no m'aventuraré, i menys a l'amfiteatre d'una universitat catòlica, a raonar sobre els seus conceptes teològics. Tot i això, per a aquesta presentació m'atreveixo a llegir la màxima 19 del Manual Digest, una conciliació entre la pau interior fruit de la caritat, a la que s'aferra Sant Agustí, i la pau entre les nacions i dins de les nacions. Per a Fiter i Rossell, per a la filosofia política que es llegeix al seu manual de filosofia política andorrana, les dues van juntes. És imperatiu que Andorra camini en pau entre els seus veïns, que estableixi i promogui la seva neutralitat, i també és important per als governants que fomentin la pau interior en l'ànim dels seus pobles, que no divideixin ni "arraiguen bandos i enemistats". Per a Fiter i Rossell, de la pau interior se n'obté la pau exterior. El jurista andorrà, en la meua opinió, aconsegueix reconciliar el seu concepte modern de neutralitat, similar al de De Vattel, amb un concepte de pau com a bé en sí mateix, que prové de la seva filosofia cristiana.

⁸ Marcus Dods, *The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo – The City of God – Vol. 1* (T&T Clark: Edinburgh, 1888) 220

ANDORRA, TERRA NEUTRAL DE REFUGI

Arribats a aquest punt de la meva anàlisi, voldria veure de quina manera la filosofia andorrana relativa a la pau es va aplicar o no durant els segles XVIII o XIX. Per la curta durada d'aquest discurs em limitaré només a donar unes pinzellades.

Els llegiré primer les paraules amb les que Fra Tomàs Junoy, un religiós espanyol exiliat a Andorra per la guerra carlista, comença el 1838 la seva “Relació sobre la Vall d’Andorra”:

“Aquí [a Andorra] no hi ha barreres, ni duanes, ni oficines. No es necessiten guies, ni mapes, ni passaports, tot el món menja el que pot, vesteix com vol, va i ve on li acomoda, com i quan li plau sense haver de comunicar-ho a ningú; només es reprimeix al criminal. Aquí entre tanta tranquil·litat em vaig trobar com si hagués sortit d’una presó o d’un somni tenebrós, i hagués recobrat la llibertat santa en la que vivien els nostres avantpassats”.⁹

El 1867 el diplomàtic i escriptor americà Bayard Taylor, escriu que Andorra “ha estat un refugi segur per a forasters i al mateix temps una llar de llibertat inviolable per als seus mateixos habitants”.¹⁰

Al segle XX dos grans conflagracions sotraguen al Principat i el transformen, encara que aconsegueix mantenir la seva neutralitat en un context de grans fluxos de persones que s’hi refugien o el travessen. Coma i Pujadas descriuen aquest fenomen: “Andorra (...) va ser un lloc de pas i de refugi per a molts exiliats”.¹¹ Calvet ens parla de les xarxes d’evasió que existien a Andorra durant la Segona Guerra Mundial. Per exemple, descriu com “Molné per la seva part, va ser un integrant de la xarxa Toulouse-La Massana-Barcelona, que capitanejada per Antoni Forné, treballava per al consolat britànic a Barcelona i va aconseguir portar 380 refugiats, entre aviadors, jueus i polítics, fins a la capital catalana”.¹² En un telegrama de Cordell Hull, Secretari d’Estat dels Estats Units, al representant

⁹ Fra Tomàs Junoy, *Relació sobre la Vall de Andorra* (Andorra la Vella: Govern d’Andorra, 1995), pàgina solta

¹⁰ Bayard Taylor, *La República dels Pirineus* (Andorra la Vella: Govern d’Andorra, 2002), 108

¹¹ Dolors Comas d’Argemir, Joan Josep Pujadas, *Andorra, un país de frontera* (Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d’Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997) 45

¹² Josep Calvet i Bellera, “Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d’Estat” a *Societat Andorrana de Ciències, Papers de Recerca Històrica* 4 (Andorra la Vella: SAC, 2007) 67

del govern provisional de la República Francesa a Alger de 10 de juliol del 1944, podem llegir: “Ni la República d’Andorra ni el Principat de Liechtenstein han estat ocupats ni utilitzats per l’enemic fins on podem saber. A més, tenen el mateix estatut de neutralitat que Espanya i Suïssa que els envolten. Si la neutralitat de qualsevol d’aquests estats fos violada per l’enemic, les autoritats militars haurien de prendre, per descomptat, les mesures que fossin necessàries. S’hauria d’indicar, tot i això, a les mencionades autoritats, les repercussions altament desafortunades de qualsevol atac injustificat”.¹³

Amb aquestes cites vull insinuar-los-hi que la preservació de la pau tan anhelada per Andorra en la seva història va ser possible fins i tot en els temps convulsos de les guerres carlines del segle XIX o de les guerres espanyola i mundials del segle XX. No tenim temps avui per endinsar-nos en molts detalls que oferirien matisos importants a la meua teoria general, com per exemple, els esdeveniments revolucionaris interns de 1880 i 1881, que van enfrontar a classes socials diferents en moments de crisi econòmica.¹⁴

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE L'ÈPOCA MODERNA

Andorra, senyores i senyors, és un estat de dret, actor del dret internacional. Des de la seva entrada a les Nacions Unides el 1993, ha hagut de redefinir el seu concepte de neutralitat. Com es pot ser neutral quan s’és membre d’una organització internacional que pren decisions diàries sobre conflictes i successos que passen a totes les regions del món? La resposta és que no es pot: cal mullar-se i de vegades això xoca amb la mentalitat tradicional d’aïllament a la que molts andorrans han estat apegats. D’una certa manera, a Suïssa, que es va unir a les Nacions Unides anys després d’Andorra, li va passar el mateix. En el fons, el dilema d’Andorra de saber què significa perseguir la pau en l’època moderna, afecta a molts estats. Fins a la Primera Guerra Mundial vivíem en un món on la força prevalia en les relacions entre estats. Tenia molt sentit per a un estat petit sense molta força geopolítica, perseguir estratègies d’aïllament i neutralitat si volia viure en pau en un context realista de força bruta. Les convencions de la Haya de 1907 van marcar una fita en la codificació del concepte de neutralitat, des dels seus inicis al Consulat del Mar de Barcelona al segle XV.

¹³ Karl Zemanek, L'estatut internacional d'Andorra (Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981) 90

¹⁴ Veure E. López Montanya, J. Peruga Guerrero, C. Tudel Fillat, L'Andorra del Segle XIX (Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988) 307-331

Després de la Primera Guerra Mundial es va intentar, amb la creació de la Societat de Nacions, passar a un context internacionalista, però va ser un fracàs estrepitos que va desembocar en la Segona Guerra Mundial. La creació de les Nacions Unides a San Francisco el 1945 va tornar a intentar establir un context ordenat de relació entre les nacions. Aquest intent va ser frustrat per la Guerra Freda. En acabar la Guerra Freda, després d'uns anys d'esperança, van arribar els esdeveniments de l'11 de setembre del 2001, la guerra de l'Irak, l'establiment de la doctrina de l'atac preventiu i la guerra d'Ucraïna. Vivim avui en un món amb estructures de política exterior internacionalistes i una pràctica realista de força i poder més pròpia del segle XIX. L'increment substancial de les despeses en armament il·lustra bé aquesta desraó.

Per acabar, deixin-me dir-los que Andorra no comprarà armes o incrementarà la seva despesa en defensa, senzillament perquè no té exèrcit. Ara no tenim atacs o conflictes amb els nostres països veïns. En aquest nou context mundial preocupant Andorra només pot fer dues coses:

1. Recordar vells conceptes de neutralitat propis de temps sense estructures internacionalistes i organitzacions internacionals, per si toqués tornar-los a afirmar. Malauradament funcionaven quan les muntanyes ens aïllaven. Avui, si cauen els nostres països veïns, caiem tots. En matèria de seguretat és difícil, per no dir impossible, aïllar-se.
2. Unir la nostra veu als fòrums internacionals on participem, a la d'estats que, com Andorra, només busquen la pau, sense altres interessos, i recordar a les comunitats humanes que és possible viure sense fer la guerra. La nostra experiència ho demostra. A això ho anomenem al Ministeri d'Afers Exteriors andorrà, la nostra "neutralitat activa".

Sa Santedat el Papa Lleó XIV va començar el seu pontificat amb aquestes paraules: "La pau amb vosaltres! (...) Aquesta és la pau del Crist Ressuscitat, una pau desarmada i una pau desarmant, humil i perseverant".¹⁵ Des d'Andorra, des de la nostra experiència d'un país petit sense ambicions geopolítiques, des de la necessitat que va crear la nostra història de viure en pau, des de la voluntat que vàrem desenvolupar els andorrans de dotar-nos per a sobreviure i prosperar, d'una filosòfica política de pau, ens unim a aquestes paraules.

Moltes gràcies.

¹⁵ EuroNews, "Il primo discorso di Papa Leone XIV", publicat el 09/05/2025. <https://it.euronews.com/my-europe/2025/05/09/il-primo-discorso-di-papa-leone-xiv-la-pace-sia-con-tutti-voi-disarmata-e-disarmante>

Andorra e la pace: storia e filosofia politica di uno Stato europeo

ITA

Versione originale

Eccellenza Reverendissima Mons. Paul Richard Gallagher, Segretario della Santa Sede per i rapporti con gli Stati e gli organismi internazionali,
Ecc.ma. Sig.ra. Ministra degli Affari Esteri di Andorra, Imma Tor Faus,
Ecc.mo. Sig. Ambasciatore di Andorra presso la Santa Sede, Carles Àlvarez Marfany,
Ecc.ma. Sig.ra. Ambasciatrice di Andorra in Italia, Clara Pintat Rossell,
Eccellentissimi Signore e Signori Ambasciatori presso la Santa Sede,
Reverendo Padre Pepe Gisvert, Rettore della Parrocchia di Sant Julià de Lòria nel Principato di Andorra,
Signore e signori,

Celebriamo oggi trent'anni di relazioni diplomatiche ufficiali tra il Principato di Andorra e la Santa Sede. Questa non è una celebrazione qualsiasi, poiché si inserisce in un percorso di prossimità istituzionale lungo centinaia di anni. La relazione tra la Santa Sede e Andorra è antica quanto la storia dello Stato andorrano. Il *Pareatge* dell'8 settembre 1278 è per gli andorrani l'inizio del nostro cammino nel regime di Co-Principato e il nostro testo costituzionale primigenio. Il 7 ottobre 1282, Sua Santità il Papa Martino IV, in una bolla papale firmata a Montefiascone, confermava questo testo.

FONDAZIONE DI ANDORRA: UN PATTO DI PACE

Permettetemi di leggervi l'inizio del testo del *Pareatge* del 1278:

"Nel Nome di Nostro Signore Gesù Cristo. Molte, diverse o varie sono le discussioni, le richieste e le liti che per lungo tempo sono sorte su molti, vari e diversi punti tra il nobile barone, signor Roger Bernat, per grazia di Dio conte di Foix e visconte di Castellbò, e i suoi predecessori, da una parte, e il venerabile signor Pietro, per misericordia di Dio vescovo di Urgell, dall'altra, cose tutte che hanno causato molti e gravi danni a entrambe le parti, quali sono: uomini assassinati, castelli distrutti, mutilazioni di membri e molti altri enormi e quasi indescrivibili mali. Finalmente, i suddetti contendenti, con l'intervento di [vari] amichevoli mediatori di tutte le menzionate discussioni, richieste e liti, giunsero alla fine del litigio e a un accordo amichevole."¹

¹ Consell General, *Pariatges 1278-1288* (Andorra la Vella: Consell General, 1988)

Come possiamo vedere, questo testo fondativo andorrano è un patto di pace, tra due signori feudali che sono stati in guerra. Notate la chiara descrizione degli orrori della guerra: *uomini assassinati, castelli distrutti, mutilazioni di membri e molti altri enormi e quasi indescrivibili mali*. Dopo la guerra viene la pace. Affinché ci sia la pace, devono essere chiari i mali orribili che si vogliono correggere e vengono elencati nel trattato. Forse ciò che sorprende di più è l'attualità di questo testo, redatto circa settecentocinquanta anni fa.

I cittadini del mio paese nel XIII secolo avevano già ben chiaro che le guerre avevano conseguenze nefaste per le persone, conseguenze così gravi da essere indescrivibili. Il testo di pace che fu elaborato nelle trattative del 1278, e che fu confermato dal Papa, pose le basi affinché il mio paese, nel suo percorso di costruzione statale nel corso del tempo, avesse ben chiaro che la pace dovesse sempre essere un asse centrale della sua *Raison d'État*.

Andorra ebbe fortuna nella sua storia: era un paese relativamente povero, dedicato all'agricoltura e all'allevamento di montagna, e poco desiderato. Questa povertà è stata sempre esaltata con orgoglio dagli andorrani ai loro vicini più grandi. Fummo fortunati per la asprezza della nostra geografia. Ci troviamo nel mezzo dei Pirenei, in alcune valli molto belle tra alte montagne innevate in inverno, che rendono difficile l'accesso. Anche gli andorrani, per preservare la pace nel corso dei secoli, insistevamo sull'isolamento.

Vedano: abbiamo già esposto alcuni dei punti chiave della nostra discussione odierna. Parleremo di Andorra, un piccolo stato europeo tra due grandi imperi storici, lo Stato francese e lo Stato spagnolo. Siamo partiti da una storia istituzionale distinta rispetto alle regioni vicine, il *Pareatge* del 1278. Abbiamo continuato con la sua geografia e la sua economia, che hanno favorito l'isolamento e il mantenimento della distanza dai conflitti bellici che afflissero i suoi vicini. Il sociologo e politologo Charles Tilly sostiene che le guerre costruirono gli Stati in Europa, in particolare quelli del XVI secolo. Nella mia tesi di dottorato, quando scrivevo sulle monarchie europee, contestai in parte questa affermazione sostenendo che i matrimoni reali fossero quelli che avevano costruito gli Stati europei. Tuttavia, devo ammettere che ha parzialmente ragione nell'affermare che le guerre fossero sostanziali con lo sviluppo degli stati moderni in Europa. Ciononostante, oggi vi presento il caso di Andorra, uno stato europeo moderno, membro delle Nazioni Unite e del Consiglio d'Europa, delle Cime iberoamericane e dell'Organizzazione della Francofonia, uno Stato a pieno titolo, che non ha mai combattuto dalla sua fondazione.

IL MANUAL DIGEST: UNA FILOSOFIA POLITICA DI PACE E NEUTRALITÀ

Vi argomenterò che, al di là della geografia e dell'economia, e del primo patto tra due signori feudali nel XIII secolo, Andorra deve la sua pace multisecolare a una filosofia politica propria e molto radicata nella mentalità del suo popolo.

Innanzitutto, è da sottolineare che gli andorrani hanno sviluppato fin da tempi molto antichi, persino prima dei Pareatges o della richiesta di creazione del Parlamento nel 1419, istituzioni di rappresentanza popolare per determinare questioni relative al loro territorio o rivolgersi ai loro signori. Avevano coscienza, come afferma Font i Rius, di essere “uomini liberi”². Il recente corso dell'Università di Andorra e del “Consell General” sulla storia del Parlamento andorrano, ha fornito molte indicazioni in merito. Per poter elaborare una filosofia politica propria, un popolo deve avere coscienza della sua capacità di influenza e decisione su ciò che lo riguarda.

In secondo luogo, il fatto che la pace andorrana sia stata preservata per molti secoli non implica che nella nostra storia non abbiamo attraversato momenti molto delicati, con il timore di perdere la nostra sovranità. In questi momenti delicati gli andorrani sono stati costretti a difendere la loro ragion d'essere ed a riflettere su come spiegare chi erano e perché erano così. Uno di questi momenti lo abbiamo vissuto nel XVIII secolo.

La guerra di successione spagnola portò al trono Filippo V, nipote di Luigi XIV di Francia: due re della stessa famiglia governavano da entrambi i lati dei Pirenei. La parte della Spagna confinante con Andorra, il Principato di Catalogna, durante la contesa si era schierata dalla parte del pretendente austriaco. Andorra non solo doveva rimanere fuori dal conflitto ma doveva anche affermare la sua neutralità. Nel febbraio del 1715, il vescovo Simeón de Guinda y Apeztegui avvertiva il Parlamento andorrano di non dare ascolto a ordini che potessero provenire dall'Intendente di Catalogna perché intaccavano “la loro indipendenza, esenzione e regalità che il re Christianissimo [di Francia] e noi abbiamo in esse”³. Il Co-Principe Vescovo senza dubbio ribadiva la posizione separata e neutrale di Andorra. Anni

² Josep Maria Font i Rius, “Estudi Jurídic” a El Llibre de la Terra, Arxiu Històric Nacional (Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997), 59 i 68

³ Jordi Buyreu Juan, “Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna” a Belenguier, Ernest, Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània (Barcelona: Edicions 62, 2005), 235

dopo, nel 1748, il Parlamento andorrano chiedeva al dottor andorrano della parrocchia di Ordino, Antoni Fiter i Rossell, di redigere un compendio della storia e delle istituzioni andorrane. In quest'opera, che il Dr. Fiter intitolò "Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra", si insisteva sulla neutralità del paese. Vi leggerò le massime 36 e 37:

"Massima 36: Comportarsi i Valli con uguaglianza, tanto con Francia come con Spagna, parlare bene e assistere una e l'altra corona" e "Massima 37: In tempi di guerra tra Francia e Spagna non dimostrare in modo particolare parzialità di una Corona contro l'altra, ma conservare la propria neutralità.⁴" Segue il commento della massima 37: "Sono i naturali e moratori dei Valli, abili per commerciare con i vassalli di una e dell'altra corona, e per servire una e l'altra, persino in tempi di guerra tra loro; per inestimabili privilegi dei Monarchi di Francia e Spagna a loro concessi da tempo: che in tempi tanto punitivi come sono le guerre, devono condursi con la massima imparzialità, senza fare alcuna dimostrazione generale verso una corona, *prae alia*."

Queste massime di buon governo raccolte da Antoni Fiter i Rossell, che si era laureato in Giurisprudenza presso l'Università di Huesca in Spagna, e che è considerato il nostro più importante intellettuale dell'Illuminismo, fanno parte di un corpo scritto di Filosofia politica. La sua opera, il Manual Digest, è servito per più di due secoli come Bibbia politica per guidare il lavoro dei rappresentanti eletti andorrani.

All'inizio degli anni '90, ebbi un professore britannico, Sir Michael Eliot Howard, uno dei più riconosciuti storici in materia di conflitti bellici, per il quale realizzai un lavoro sulla neutralità andorrana. In quel lavoro riconobbi la relazione del pensiero di Fiter i Rossell con gli sviluppi intellettuali del suo tempo riguardo la neutralità. Le proclamazioni andorrane miravano in parte ad evitare la perdita dei privilegi commerciali di cui Andorra godeva, un'idea che coincideva con le nuove teorie di Hugo Grotius nel XVII secolo, essendo per lui la neutralità un crocevia tra principi tradizionali di guerra giusta con il nuovo diritto internazionale e nuovi concetti come la libertà di commercio. Anche Emerich de Vattel, nel 1758, quasi in

⁴ Vedere Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutras de Andorra (Andorra la Vella: M.I. Consell General, 1987), 509. La distanza che marcò Filippo V e Ferdinando VI in relazione alle antiche relazioni commerciali con Andorra spinge il vescovo di Urgell e gli stessi andorrani a proclamare e codificare la neutralità andorrana nel Manual Digest.

contemporanea con il Manual Digest, menzionava che i popoli neutrali sono “quelli, in una guerra, che non prendono parte alcuna, rimanendo come amici comuni delle due parti, senza favorire in nulla le armi di una parte a discapito dell'altra”⁵. È questo un concetto nuovo della neutralità che comporta un'affermazione positiva e che troviamo nel Fiter i Rossell delle massime del Manual Digest.

Queste massime, che ho appena commentato, si riferiscono alla pace esteriore di Andorra: a non coinvolgersi in litigi esterni con altri stati. Ma il Manual Digest si riferisce anche alla pace interiore. Ascoltate la massima 19:

“Impegnarsi affinché nei paesi non si radichino bandi né inimicizie ma, al contrario, ridurre tutti a una santa e cristiana pace.”⁶

Il commento che fa Fiter i Rossell della sua stessa massima è molto illustrativo, e cito:

“È la pace e la concordia dei popoli la carrozza su cui riposa la carità, regina delle virtù, in modo che uniti nella carità, gli animi gioiranno di una gioia e serenità emula della gloria: *“Gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”*. È la pace e la concordia il luogo e l'abitazione propria del Signore, *“Factus est in pace locus eius”*. In modo che, dove la pace e la concordia non regnano, non dimora il Signore né per ombra, dice San Girolamo: *“Non est umbraculum Domini [nisi] ubi pax non est”*. Perciò è degno di elogio e lode di coloro che governano, e dei padri della repubblica, conciliare gli animi dei popoli, come dice Plinio: *“O veri principis, atque consulis laus reconciliare rementes populos, rementes animos, non imperio magis, quam ratione compescere?”*⁷

⁵ E. de Vattel, Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains (Paris: Chez Janet et Cotelie, 1820) Livre III, Capitole VII, Paràgraf 103, 565

⁶ Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra (Consell General i Aloma Editors: Andorra la Vella, 2018) 384

⁷ Fiter i Rossell (2018) op. cit. 384

SANT' AGOSTINO E FITER I ROSSELL

Ho voluto soffermarmi a leggere questa citazione completa perché credo che il luogo, questa Università cattolica della Santa Croce, e la celebrazione della nostra relazione con la Santa Sede, lo meritino. Dopo l'elezione di Sua Santità Papa Leone XIV, agostiniano, rilessi Sant' Agostino. Ne "La Città di Dio", egli dice:

"Così anche Lui determina le durate delle guerre, secondo quanto gli pare opportuno, conforme alla Sua giusta volontà, piacere e misericordia, per affliggere o consolare la razza umana, in modo che a volte siano di maggiore, a volte di minore durata".⁸

Questa citazione è dura, ci rattrista un po'. Per Sant'Agostino la pace che l'essere umano deve cercare è la pace spirituale, l'unione con Dio. Ho dedicato parte dei miei studi alla Filosofia politica e non alla Teologia, pertanto non mi avventurerò, tanto meno nell'anfiteatro di un'Università cattolica, a ragionare sui suoi concetti teologici. Ciononostante, per questa presentazione mi azzardo a leggere, nella massima 19 del Manuale Digest, una conciliazione tra la pace interiore frutto della carità, a cui afferra Sant'Agostino, e la pace tra le nazioni e dentro le nazioni. Per Fiter i Rossell, per la filosofia politica che si legge nel suo manuale di Filosofia politica andorrana, le due vanno insieme. È imperativo che Andorra viva in pace tra i suoi vicini, che stabilisca e promuova la sua neutralità, ed è anche importante per i governanti che favoriscano la pace interiore nell'animo dei loro popoli, che non dividano né "radichino bandi né inimicizie". Per Fiter i Rossell, infatti, dalla pace interiore si ottiene la pace esteriore. Il giurista andorrano, a mio parere, riesce a conciliare il suo concetto moderno di neutralità, simile a quello di De Vattel, con un concetto di pace come bene in sé, che proviene dalla sua filosofia cristiana.

⁸ Marcus Dods, The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo – The City of God – Vol. 1 (T&T Clark: Edinburgh, 1888) 220

ANDORRA: TERRA NEUTRALE DI RIFUGIO

Giunti a questo punto della mia analisi vorrei vedere in che modo la filosofia andorrana relativa alla pace si sia applicata nei secoli XVIII o XIX. Per la durata esigua di questo discorso, mi limiterò a offrire qualche pennellata. Vi leggerò innanzitutto le parole con le quali Fra Tomàs Junoy, un religioso spagnolo esiliato in Andorra per la guerra carlista, inizia nel 1838 la sua “Relazione sulla Valle d’Andorra”:

Qui [in Andorra] non ci sono barriere, né dogane, né uffici. Non si necessitano guide, né mappe, né passaporti, tutti mangiano ciò che possono, vestono come vogliono, vanno e vengono dov’è comodo, come e quando piace, senza doverlo comunicare a nessuno; solamente si reprime il criminale. Qui, in tanta tranquillità, mi sono sentito come se fossi uscito da una prigione o da un sogno tenebroso, e avessi riconquistato la libertà santa in cui vivevano i nostri antenati.”⁹

Nel 1867, il diplomatico e scrittore americano Bayard Taylor, scrive che Andorra “è stato un rifugio sicuro per forestieri e al tempo stesso una dimora di libertà inviolabile per i suoi stessi abitanti”.¹⁰

Nel XX secolo due grandi conflazioni scuotono il Principato e lo trasformano, sebbene riesca a mantenere la sua neutralità in un contesto di grandi flussi di persone che ivi si rifugiano e lo attraversano. *Coma e Pujadas* descrivono questo fenomeno: “Andorra (...) fu un luogo di passaggio e di rifugio per molti esiliati”.¹¹ *Calvet* ci parla delle reti di evasione che esistevano in Andorra durante la seconda guerra mondiale. Ad esempio, descrive come “Molné, per sua parte, fu un membro della rete Tolosa – La Massana-Barcellona che, guidata da Antoni Forné, lavorava per il consolato britannico a Barcellona e riuscì a portare 380 rifugiati, tra aviatori, ebrei e politici, fino alla capitale catalana”.¹² In un telegramma di Cordell Hull, Segretario di Stato degli Stati Uniti, al rappresentante del governo provvisorio della repubblica francese ad Alger del 10 luglio 1944, possiamo

⁹ Fra Tomàs Junoy, *Relació sobre la Vall de Andorra* (Andorra la Vella: Govern d’Andorra, 1995), foglio

¹⁰ Bayard Taylor, *La República dels Pirineus* (Andorra la Vella: Govern d’Andorra, 2002), 108

¹¹ Dolors Comas d’Argemir, Joan Josep Pujadas, *Andorra, un país de frontera* (Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d’Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997), 45

¹² Josep Calvet i Bellera, “Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d’Estat” en *Societat Andorrana de Ciències, Papers de Recerca Històrica* 4 (Andorra la Vella: SAC, 2007), 67

leggere: “Né la Repubblica di Andorra né il Principato di Liechtenstein sono stati occupati né utilizzati dal nemico, per quanto ne sappiamo. Inoltre, hanno lo stesso status di neutralità di Spagna e Svizzera che confinano con essa. Se la neutralità di uno qualsiasi di questi stati fosse violata dal nemico, le autorità militari dovrebbero, naturalmente, prendere le misure necessarie. Si dovrebbe indicare, tuttavia, a tali autorità le ripercussioni altamente sfortunate di qualsiasi attacco ingiustificato”.¹³

Con queste citazioni voglio farvi capire che la preservazione della pace tanto anelata da Andorra nella sua storia fu possibile persino nei tempi convulsi delle guerre carliste del XIX secolo o delle guerre spagnola e mondiali del XX secolo. Non abbiamo tempo oggi per addentrarci in molti dettagli che offrirebbero sfumature importanti alla mia teoria generale come, ad esempio, gli eventi rivoluzionari interni del 1880 e 1881 che opposero classi sociali diverse in momenti di crisi economica.¹⁴

ALCUNE RIFLESSIONI SULL'EPOCA MODERNA

Andorra, signore e signori, è uno Stato di diritto, attore del diritto internazionale. Fin dalla sua entrata nelle Nazioni Unite nel 1993, ha dovuto ridefinire il suo concetto di neutralità. Però come si può essere neutrali quando si è membro di un'organizzazione internazionale che prende decisioni quotidiane su conflitti ed eventi che accadono in tutte le regioni del mondo? La risposta è che non si può: bisogna schierarsi e a volte questo è in contrasto con la mentalità tradizionale di isolamento a cui sono legati molti andorrani. In un certo senso, in Svizzera, che si unì alle Nazioni Unite anni dopo Andorra, è successo lo stesso. In fondo, il dilemma di Andorra, ovvero cosa significhi perseguire la pace nell'era moderna, riguarda molti Stati. Fino alla prima guerra mondiale vivevamo in un mondo in cui la forza prevaleva nelle relazioni tra Stati. Aveva molto senso per uno Stato piccolo senza molta forza geopolitica perseguire strategie di isolamento e neutralità, se voleva vivere in pace in un contesto realistico di forza bruta. Le Convenzioni dell'Aia del 1907 hanno segnato una tappa fondamentale nella codificazione del concetto di neutralità, dalle sue origini nel Consolato del Mar di Barcellona nel XV secolo.

¹³ Karl Zemanek, *L'estatut internacional d'Andorra* (Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981) 90

¹⁴ Vedere E. López Montanya, J. Peruga Guerrero, C. Tudel Fillat, *L'Andorra del Segle XIX* (Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988), 307-331

Dopo la prima guerra mondiale si tentò, con la creazione della Società delle Nazioni, di passare a un contesto internazionalista, ma fu un fallimento clamoroso che sfociò nella seconda guerra mondiale. La creazione delle Nazioni Unite a San Francisco nel 1945 cercò nuovamente di stabilire un contesto ordinato di relazione tra le nazioni, che però venne frustrato dalla guerra fredda. Al termine di quest'ultima, dopo alcuni anni di speranza, arrivarono gli eventi dell'11 settembre 2001, la guerra in Iraq, l'instaurazione della dottrina dell'attacco preventivo nelle relazioni internazionali, l'annessione della Crimea, il conflitto incessante in Medio Oriente e la guerra in Ucraina. Viviamo oggi in un mondo con strutture di politica estera internazionaliste ma con una pratica "realista" di forza e potere propria del XIX secolo. L'incremento sostanziale delle spese in armamenti illustra bene questa assurdità.

Per concludere, lasciatemi dire che Andorra non acquisterà armi o aumenterà la sua spesa in difesa, semplicemente perché non ha un esercito. Non temiamo ora attacchi o conflitti da parte dei nostri paesi vicini. In questo nuovo e preoccupante contesto mondiale, Andorra può fare solo due cose:

1. Ricordare vecchi concetti di neutralità propri di tempi senza strutture internazionaliste e organizzazioni internazionali, qualora toccasse di nuovo affermarli. Sfortunatamente funzionavano quando le montagne ci isolavano. Oggi, se cadono i nostri paesi vicini, cadiamo tutti. In materia di sicurezza è difficile, per non dire impossibile, isolarsi.
2. Unire la propria voce nei forum internazionali in cui partecipiamo a quella di Stati che, come Andorra, cercano solo la pace senza altri interessi e ricordare alle comunità umane che è possibile vivere senza guerre: la nostra esperienza lo dimostra. Questo lo chiamiamo, nel Ministero degli Affari Esteri andorrano, la nostra "neutralità attiva".

Sua Santità Papa Leone XIV cominciò il suo pontificato con queste parole: "La pace sia con voi! (...) Questa è la pace del Cristo Risorto, una pace disarmata e una pace disarmante, umile e perseverante".¹⁵ Da Andorra, dalla nostra esperienza di paese piccolo senza ambizioni geopolitiche, dalla necessità che creò la nostra storia di vivere in pace, dalla volontà che svilupparono gli Andorrani di dotarsi, per sopravvivere e prosperare, di una filosofia politica della pace, ci uniamo a queste parole.

Grazie.

¹⁵ EuroNews, "Il primo discorso di Papa Leone XIV", pubblicato il 09/05/2025. <https://it.euronews.com/my-europe/2025/05/09/il-primo-discorso-di-papa-leone-xiv-la-pace-sia-con-tutti-voi-disarmata-e-disarmante>

Andorra y la paz: historia y filosofía política de un estado europeo

ESP

Excmo. Mons. Paul Richard Gallagher, Secretario de la Santa Sede para las relaciones con los Estados y los organismos internacionales,
Excma. Sra. Ministra de Asuntos Exteriores de Andorra, Imma Tor Faus,
Excmo. Sr. Embajador de Andorra en la Santa Sede, Carles Àlvarez Marfany,
Excma. Sra. Embajadora de Andorra en Italia, Clara Pintat Rossell,
Excmos. Sres. Embajadores en la Santa Sede,
Reverendo padre Pepe Chisvert, rector de la parroquia de Sant Julià de Lòria en el Principado de Andorra,
Señoras y señores,

Celebramos hoy treinta años de relaciones diplomáticas formales entre el Principado de Andorra y la Santa Sede. Esta no es una celebración cualquiera pues se enmarca en una proximidad institucional de cientos de años. La relación entre la Santa Sede y Andorra es tan antigua como la historia del Estado andorrano. El Pariatge del 8 de septiembre de 1278 es para los andorranos el inicio de nuestro caminar en el régimen de coprincipado y nuestro texto constitucional primigenio. Cuatro años más tarde, el 7 de octubre de 1282, Su Santidad el Papa Martín IV, en una Bula papal firmada en Montefiascone, confirma este texto.

FUNDACIÓN DE ANDORRA: UN PACTO DE PAZ

Permítanme que les lea el inicio del texto del Pariatge de 1278:

“En el Nombre de Nuestro Señor Jesucristo. Muchas, diversas o variadas son las discusiones, demandas y peleas que por mucho tiempo han ido surgiendo sobre muchos, variados y diversos puntos entre el noble barón el señor Roger Bernat, por la gracia de Dios conde de Foix y vizconde de Castellbò, y sus predecesores, de una parte, y el venerable señor Pedro, por la misericordia de Dios obispo de Urgell, de la otra, cosas todas que han ocasionado muchos y graves daños a ambas partes, como son: hombres asesinados, castillos destruidos, mutilaciones de miembros y muchos otros enormes y casi indescriptibles males. Finalmente, los susodichos contendientes, con la intervención de [varios] amigables componedores de todas las mencionadas discusiones, demandas y peleas, llegaron al fin del litigio y a un convenio amistoso”.¹

¹ Consell General, Pariatges 1278-1288 (Andorra la Vella: Consell General, 1988)

Como podemos ver este texto fundacional andorrano es un pacto de paz, entre dos señores feudales que han estado guerreando. Noten ustedes la clara descripción de los horrores de la guerra: *hombres asesinados, castillos destruidos, mutilaciones de miembros y muchos otros enormes y casi indescriptibles males*. Después de la guerra, viene la paz. Para que haya la paz, tienen que quedar claros los males horribles que se quieren corregir, y se enumeran en el tratado. Quizás lo que más sorprende es la actualidad de dicho texto redactado hace casi siete siglos y medio.

Los ciudadanos de mi país en el siglo XIII ya tenían claro que las guerras tenían consecuencias nefastas para las personas, consecuencias tan malas que eran *indescriptibles*. El texto de paz que se fraguó en las negociaciones de 1278, y que fue confirmado por el Papa, plantó las bases para que mi país, en su construcción estatal a lo largo de los tiempos, tuviera muy claro que la paz habría de ser siempre un eje central de su *Raison d'État*.

Andorra tuvo suerte en su historia: era un país relativamente pobre, dedicado a la agricultura y la ganadería de montaña, y poco deseado. Esta pobreza siempre fue pregonada bien alto por los andorranos a sus vecinos más grandes. Fuimos afortunados en lo agreste de nuestra geografía. Estamos en medio de los Pirineos, unos cuantos valles muy bellos entre altas montañas nevadas en invierno que hacen el acceso difícil. También los andorranos, para preservar la paz al largo de los siglos, insistimos en el aislamiento.

Vean ustedes que ya hemos puesto algunos de nuestros pilares de la discusión de hoy. Vamos a hablar de Andorra, un pequeño estado europeo entre dos grandes imperios históricos, el Estado francés y el Estado español. Empezamos por el inicio de su historia institucional diferenciada de las regiones vecinas, el Pariatge de 1278. Continuamos con su geografía y su economía que favorecen el aislamiento y el quedarse lejos de los conflictos bélicos que afligieron a sus vecinos. El sociólogo y politólogo Charles Tilly mantiene que las guerras construyeron los estados en Europa, particularmente las del siglo XVI. En mi tesis doctoral cuando escribía sobre las monarquías europeas le llevé un poco la contraria alegando que los matrimonios reales eran los que habían construido los estados europeos. Aun así, debo darle un poco la razón en que las guerras fueron consubstanciales con el desarrollo de los estados modernos en Europa. Sin embargo, hoy les presento el caso de Andorra, un estado europeo moderno, miembro de las Naciones Unidas y del Consejo de Europa, de las Cumbres Iberoamericanas y de la Organización de la Francofonía, un estado de pleno derecho, que nunca ha guerreado desde su creación.

EL MANUAL DIGEST: UNA FILOSOFÍA POLÍTICA DE PAZ Y NEUTRALIDAD

Les voy a argumentar que más allá de la geografía y de la economía, y del pacto primero entre dos señores feudales en el siglo XIII, Andorra debe su paz multisecular a una filosofía política propia y muy arraigada en la mentalidad de su pueblo.

En primer lugar, cabe destacar que los andorranos desarrollaron desde tiempos muy tempranos, incluso antes de los Pariatges, o de la petición de creación del parlamento en 1419, instituciones de representación popular para determinar cuestiones referidas a su territorio o dirigirse a sus señores. Tenían consciencia, como afirma Font i Rius, de hombres libres.² El reciente curso de la Universidad de Andorra y del Consell General de mi país sobre la historia del parlamento andorrano, ha aportado muchas indicaciones en este sentido. Para poder elaborar una filosofía política propia, un pueblo debe tener consciencia de su capacidad de influencia y decisión sobre lo que le atañe.

En segundo lugar, que se haya preservado la paz andorrana durante muchos siglos no implica que en nuestra historia no hayamos atravesado momentos muy delicados, con temor a perder nuestra soberanía. Y en estos momentos delicados, los andorranos se han visto obligados a defender su razón de ser, y a pensar en cómo argumentar lo que eran y por qué lo eran. Uno de estos momentos lo tuvimos en el siglo XVIII.

La Guerra de Sucesión de España llevó al trono a Felipe V, nieto de Luis XIV de Francia, y dos reyes de la misma familia gobernaban a ambos lados de los Pirineos. La parte de España colindante con Andorra, el Principado de Cataluña, se había puesto del lado del pretendiente austríaco durante la contienda. Andorra no tan sólo debía mantenerse fuera del conflicto, sino que debía afirmar su neutralidad. En febrero de 1715 el obispo Simeón de Guinda y Apeztegui alertaba al parlamento andorrano que hiciera caso omiso de órdenes que pudieran provenir del intendente de Cataluña sobre los Valles de Andorra porque afectaban “a su independencia, exención y regalía que el rey Christianísimo [de Francia] y nos tenemos en ellas”.³

² Josep Maria Font i Rius, “Estudi Jurídic” en *El Llibre de la Terra*, Arxiu Històric Nacional (Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997), 59 y 68

³ Jordi Buyreu Juan,, “Aspectes polítics i socials a l’Andorra de l’època moderna” en Belenguier, Ernest, *Història d’Andorra. De la prehistòria a l’edat contemporània* (Barcelona: Edicions 62,2005), 235

El Copríncipe Obispo reafirmaba la posición separada y neutral de Andorra sin lugar a duda. Años más tarde, en 1748, el parlamento andorrano pedía al doctor andorrano de la parroquia de Ordino, Antoni Fiter i Rossell, que redactara un compendio de la historia y de las instituciones andorranas. En esta obra, que el Dr. Fiter tituló “Manual Digest de les Valls Neutres d’Andorra” se insistía sobre la neutralidad del país. Les voy a leer las máximas 36 y 37:

“Máxima 36: Portarse los Valles con igualdad, tanto con Francia como con España, hablar bien y asistir a una y a otra corona” y “Máxima 37: En tiempos de guerra entre Francia y España no demostrarse con particularidad parciales de una corona en contra de la otra, sino conservar su neutralidad”.⁴ Sigue el comentario de la máxima 37: “Son los naturales y moradores de los Valles, hábiles para comerciar con los vasallos de una y otra corona, y para servir a una y a la otra, incluso en tiempo de guerras entre ellas; por inapreciables privilegios de los monarcas de Francia y España a ellas concedidos; de antes: que en tiempos de tanto castigo como son las guerras, deben conducirse con la mayor imparcialidad, sin hacer ninguna demostración general hacia una corona, *prae alia*”.

Estas máximas de buen gobierno recopiladas por Antoni Fiter i Rossell, que se había doctorado en Derecho en la Universidad de Huesca en España, y que consta como nuestro erudito más importante de la Ilustración, forman parte de un cuerpo escrito de filosofía política. Su obra, el Manual Digest, sirvió durante más de dos siglos como biblia política que guiaba el quehacer de los elegidos andorranos.

Tuve a principios de los 90 un profesor británico, Sir Michael Eliot Howard, uno de los más reconocidos historiadores en materia de conflictos bélicos, para quien realicé un trabajo sobre la neutralidad andorrana. En ese trabajo reconocí la relación del pensamiento de Fiter i Rossell con los avances intelectuales de su tiempo respecto a la neutralidad. Las proclamaciones andorranas buscaban en parte evitar la pérdida de los privilegios comerciales de los que Andorra disfrutaba, idea que coincidía con las nuevas teorías de Hugo Grotius en el siglo XVII, siendo la neutralidad para él una encrucijada de principios tradicionales de guerra

⁴ Ver Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutres de Andorra (Andorra la Vella: M.I. Consell General, 1987), 509. La distancia que marcan Felipe V y Fernando VI en relación a las antiguas relaciones comerciales con Andorra impulsan al obispo de Urgell y a los mismos andorranos a proclamar y a codificar la neutralidad andorrana en el Manual Digest.

guerra justa con el nuevo derecho internacional, y nuevos conceptos como la libertad de comercio. También, Emerich de Vattel, en 1758, casi contemporáneamente con el Manual Digest, mencionaba que los pueblos neutrales son “los que, en una guerra, no toman ninguna parte, permaneciendo como amigos comunes de las dos partes, sin favorecer en nada a las armas de una parte en perjuicio de la otra”.⁵ Es este un concepto nuevo de la neutralidad que conlleva una afirmación positiva y que encontramos en Fiter i Rossell, en las máximas del Manual Digest.

Estas máximas que les he comentado se refieren a la paz exterior de Andorra, a no involucrarse en litigios externos con otros estados. Pero el Manual Digest también se refiere a la paz interior. Escuchen la máxima 19:

“Esforzarse para que en los pueblos no se arraiguen bandos ni enemistades, sino, por el contrario, reducir a todos a una santa y cristiana paz”.⁶

El comentario que hace Fiter i Rossell de su propia máxima es muy ilustrativo, y cito:

“Es la paz y la concordia de los pueblos la carroza en la que descansa la caridad, reina de las virtudes, de manera que unidos en la caridad, los ánimos gozarán una alegría y serenidad emula de la gloria: “Gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”. Es la paz y la concordia el lugar y la habitación propia del Señor, “Factus est in pace locus eius”. De manera que donde la paz y la concordia no reinan, no habita el Señor ni por sombra, dice San Jerónimo: “Non est umbraculum Domini [nisi] ubi pax non est”. Por todo lo que es digno elogio y alabanza de los que gobiernan, y de los padres de la república, conciliar los ánimos de los pueblos, como dice Plinio: “O veri principis, atque consulis laus reconciliare rementes populos, rementes animos, non imperio magis, quam ratione compescere?”.⁷

⁵ E. de Vattel, *Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains* (Paris: Chez Janet et Cotelie, 1820) Libro III, Capítulo VII, Párrafo 103, 565

⁶ Antoni Fiter i Rossell, *Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra* (Consell General i Aloma Editors: Andorra la Vella, 2018) 384

⁷ Fiter i Rossell (2018) op. cit. 384

SAN AGUSTÍN Y FITER I ROSSELL

He querido entretenerme en leer esta cita al completo porque creo que el lugar, esta universidad católica de la Santa Croce, y la celebración de nuestra relación con la Santa Sede lo merecen. Tras la elección de Su Santidad el Papa León XIV, agustiniano, volví a leer a San Agustín. Dice él en “La Ciudad de Dios”:

“Así también Él determina las duraciones de las guerras, según le parezca oportuno, conforme a su justa voluntad, placer y misericordia, para afligir o consolar a la raza humana, de modo que a veces sean de mayor, a veces de menor duración”.⁸

Esta citación es dura, nos desconsuela un poco. Para San Agustín la paz que el ser humano debe buscar es la paz espiritual, la unión con Dios. Dedicué parte de mis estudios a la filosofía política y no a la teología, por lo tanto, no me aventuraré, y menos en el anfiteatro de una universidad católica, a razonar sobre sus conceptos teológicos. Aun así, para esta presentación me atrevo a leer en la máxima 19 del Manual Digest, una conciliación entre la paz interior fruto de la caridad, a la que se aferra San Agustín, y la paz entre las naciones y dentro de las naciones. Para Fiter i Rosell, para la filosofía política que se lee en su manual de filosofía política andorrana, las dos van juntas. Es imperativo que Andorra ande en paz entre sus vecinos, que establezca y promueva su neutralidad, y también es importante para los gobernantes que fomenten la paz interior en el ánimo de sus pueblos, que no dividan ni “arraiguen bandos ni enemistades”. Para Fiter i Rossell, de la paz interior se obtiene la paz exterior. El jurista andorrano, en mi opinión, consigue reconciliar su concepto moderno de la neutralidad, similar al de De Vattel, con un concepto de paz como bien en sí mismo, que proviene de su filosofía cristiana.

⁸ Marcus Dods, The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo – The City of God – Vol. 1 (T&T Clark: Edinburgh, 1888) 220

ANDORRA, TIERRA NEUTRAL DE REFUGIO

Llegados a este punto de mi análisis, quisiera ver de qué manera la filosofía andorrana relativa a la paz se aplicó o no en los siglos XVIII o XIX. Por la corta duración de este discurso me limitaré solo a unas pinceladas.

Les leeré primero las palabras con las que Fra Tomàs Junoy, un religioso español exiliado en Andorra por la guerra carlista, empieza en 1838 su “Relación sobre el Valle de Andorra”:

“Aquí [en Andorra] no hay barreras, ni aduanas, ni oficinas. No se necesitan guías, ni mapas, ni pasaportes, todo el mundo come lo que puede, viste como quiere, va y viene a donde le acomoda, como y cuando le gusta sin tener que comunicárselo a nadie; solamente se reprime al criminal. Aquí entre tanta tranquilidad me encontré como si hubiese salido de una prisión o de un sueño tenebroso, y hubiese recobrado la libertad santa en la que vivían nuestros antepasados”.⁹

En 1867 el diplomático y escritor americano Bayard Taylor, escribe que Andorra “ha sido un refugio seguro para forasteros y al mismo tiempo un hogar de libertad inviolable para sus mismos habitantes”.¹⁰

En el siglo XX dos grandes conflagraciones sacuden al Principado y lo transforman, aunque consigue mantener su neutralidad en un contexto de grandes flujos de personas que se refugian y lo atraviesan. Coma y Pujadas describen este fenómeno: “Andorra (...) fue un lugar de paso y de refugio para muchos exiliados”.¹¹ Calvet nos habla de las redes de evasión que existían en Andorra durante la Segunda Guerra Mundial. Por ejemplo describe como “Molné, por su parte, fue un integrante de la red Toulouse – La Massana- Barcelona, que capitaneada por Antoni Forné, trabajaba para el consulado británico en Barcelona y consiguió llevar 380 refugiados, entre aviadores, judíos y políticos, hasta la capital catalana”.¹² En un telegrama de Cordell Hull, Secretario de Estado de los

⁹ Fra Tomàs Junoy, *Relació sobre la Vall de Andorra* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1995), página solta

¹⁰ Bayard Taylor, *La República dels Pirineus* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2002), 108

¹¹ Dolors Comas d'Argemir, Joan Josep Pujadas, *Andorra, un país de frontera* (Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d'Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997) 45

¹² Josep Calvet i Bellera, “Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat” a *Societat Andorrana de Ciències, Papers de Recerca Històrica* 4 (Andorra la Vella: SAC, 2007) 67

Estados Unidos al representante del gobierno provisional de la República Francesa en Argel, de 10 de julio de 1944 podemos leer: “Ni la República de Andorra ni el Principado de Liechtenstein han sido ocupados ni utilizados por el enemigo hasta donde podamos saber. Además, tienen el mismo estatuto de neutralidad que España y Suiza que los bordean. Si la neutralidad de cualquiera de estos estados fuera violada por el enemigo, las autoridades militares deberían tomar, por supuesto, las medidas que fueran necesarias. Se debería indicar, sin embargo, a dichas autoridades las repercusiones altamente desafortunadas de cualquier ataque injustificado”.¹³

Con estas citas quiero darles a entender que la preservación de la paz tan anhelada por Andorra en su historia fue posible incluso en los tiempos convulsos de las guerras carlinas del siglo XIX o de las guerras española y mundiales del siglo XX. No tenemos tiempo hoy para adentrarnos en muchos detalles que ofrecerían matices importantes a mi teoría general, como por ejemplo los eventos revolucionarios internos de 1880 i 1881 que enfrentaron a clases sociales diferentes en momentos de crisis económica.¹⁴

ALGUNAS REFLEXIONES SOBRE LA ÉPOCA MODERNA

Andorra, señoras y señores, es un estado de derecho, actor del derecho internacional. Desde su entrada en las Naciones Unidas en 1993 ha tenido que redefinir su concepto de neutralidad. ¿Cómo se puede ser neutral cuando se es miembro de una organización internacional que toma decisiones diarias sobre conflictos y sucesos que pasan en todas las regiones del mundo? La respuesta es que no se puede: hay que mojarse, y a veces eso choca con la mentalidad tradicional de aislamiento a la que muchos andorranos han estado apegados. De una cierta manera, a Suiza, que se unió a las Naciones Unidas años después de Andorra, le pasó lo mismo. En el fondo, el dilema de Andorra de saber qué significa perseguir la paz en la época moderna, afecta a muchos estados. Hasta la Primera Guerra Mundial vivíamos en un mundo donde la fuerza primaba en las relaciones entre estados. Tenía mucho sentido para un estado pequeño sin mucha fuerza geopolítica perseguir estrategias de aislamiento y neutralidad si quería vivir en paz en un contexto realista de fuerza bruta. Las convenciones de la Haya de 1907 marcaron un hito en la codificación del concepto de neutralidad, desde sus inicios en el Consulado del Mar de Barcelona en el siglo XV.

¹³ Karl Zemanek, L'estatut internacional d'Andorra (Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981) 90

¹⁴ Ver E. López Montanya, J. Peruga Guerrero, C. Tudel Fillat, L'Andorra del Segle XIX (Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988) 307-331

Después de la Primera Guerra Mundial se intentó, con la creación de la Sociedad de Naciones, pasar a un contexto internacionalista, pero fue un fracaso estrepitoso que desembocó en la Segunda Guerra Mundial. La creación de las Naciones Unidas en San Francisco en 1945 volvió a intentar establecer un contexto ordenado de relación entre las naciones. Esto fue frustrado por la Guerra Fría. Después de unos años de esperanza al finalizar esta, llegaron los eventos del 11 de setiembre de 2001, la guerra de Irak, el establecimiento de la doctrina del ataque preventivo en las relaciones internacionales, el ataque a Crimea, el incesante conflicto en oriente próximo, y la guerra de Ucrania. Vivimos hoy en un mundo con estructuras de política exterior internacionalistas y una práctica realista de fuerza y poder más propia del siglo XIX. El incremento sustancial de los gastos en armamento ilustra bien esta sinrazón.

Para acabar, déjenme decirles que Andorra no va a comprar armas o incrementar su gasto en defensa sencillamente porque no tiene ejército. No tememos ahora ataques o conflictos de nuestros países vecinos. En este nuevo contexto mundial preocupante Andorra solo puede hacer dos cosas:

1. Recordar viejos conceptos de neutralidad propios de tiempos sin estructuras internacionalistas y organizaciones internacionales, por si tocara de nuevo afirmarlos. Desgraciadamente funcionaban cuando las montañas nos aislaban. Hoy si caen nuestros países vecinos, caemos todos. En materia de seguridad es difícil, por no decir imposible, aislarse.
2. Unir nuestra voz en los foros internacionales donde participamos, a la de estados que como Andorra, solo buscan la paz sin otros intereses, y recordar a las comunidades humanas que es posible vivir sin guerrear. Nuestra experiencia lo demuestra. A esto lo llamamos en el Ministerio de Asuntos Exteriores andorrano, nuestra “neutralidad activa”.

Su Santidad el Papa León XIV empezó su pontificado con estas palabras: “La paz sea con vosotros! (...) Esta es la paz del Cristo Resucitado, una paz desarmada y una paz desarmante, humilde y perseverante”.¹⁵ Desde Andorra, desde nuestra experiencia de un país pequeño sin ambiciones geopolíticas, desde la necesidad que creó nuestra historia de vivir en paz, desde la voluntad que desarrollamos los andorranos de dotarnos para sobrevivir y prosperar, de una filosofía política de la paz, nos unimos a estas palabras.

Muchas gracias.

¹⁵ EuroNews, “Il primo discorso di Papa Leone XIV”, publicado el 09/05/2025. <https://it.euronews.com/my-europe/2025/05/09/il-primo-discorso-di-papa-leone-xiv-la-pace-sia-con-tutti-voi-disarmata-e-disarmante>

L'Andorre et la paix : histoire et philosophie politique d'un État européen

FRA

Votre Exc. Monseigneur Paul Richard Gallagher, Secrétaire du Sainte-Siège pour les relations avec les États et les organisations internationales,
Votre Exc. Mme. la Ministre des Affaires Étrangères d'Andorre, Imma Tor Faus,
Votre Exc. M. l'Ambassadeur d'Andorre auprès du Saint-Siège, Carles Álvarez Marfany,
Votre Exc. Mme. l'Ambassadrice d'Andorre en Italie, Clara Pintat Rossell,
Vos Exc. Mesdames et Messieurs les Ambassadeurs auprès du Saint-Siège,
Révérend Père Pepe Chisvert, recteur de la paroisse de Sant Julià de Lòria en Principauté d'Andorre
Mesdames et messieurs,

Aujourd'hui, nous célébrons trente ans de relations diplomatiques formelles entre la Principauté d'Andorre et le Saint-Siège. Ce n'est pas une célébration comme les autres, car elle s'inscrit dans une proximité institutionnelle de plusieurs siècles. La relation entre le Saint-Siège et l'Andorre est aussi ancienne que l'histoire de l'État andorran. Le Pariatge du 8 septembre 1278 est pour les Andorrans le début de notre marche dans le régime de la co-principauté et notre texte constitutionnel originel. Le 7 octobre 1282, Sa Sainteté le Pape Martin IV, dans une bulle papale signée à Montefiascone, confirme ce texte.

LA FONDATION DE L'ANDORRE : UN PACTE DE PAIX

Permettez-moi de vous lire le début du texte du Pariatge de 1278 :

"Au Nom de Notre Seigneur Jésus-Christ. Nombreuses, diverses ou variées sont les discussions, demandes et querelles qui depuis longtemps se sont produites sur de nombreux, variés et divers points entre le noble baron, le seigneur Roger Bernat, par la grâce de Dieu, comte de Foix et vicomte de Castellbò, et ses prédécesseurs, d'une part, et le vénérable seigneur Pierre, par la miséricorde de Dieu, évêque d'Urgell, de l'autre, des choses qui ont occasionné de nombreux et graves dommages aux deux parties, telles que : hommes assassinés, châteaux détruits, mutilations de membres et de nombreux autres maux énormes et presque indescriptibles. Finalement, les susdits contendants, avec l'intervention de [plusieurs] amis conciliateurs de toutes les discussions, demandes et querelles mentionnées, sont enfin parvenus à la fin du litige et à une convenance amicale".¹

¹ Consell General, Pariatges 1278-1288 (Andorra la Vella: Consell General, 1988)

Comme nous pouvons le constater, ce texte fondateur andorran est un pacte de paix, conclu entre deux seigneurs féodaux qui se sont livrés à la guerre. Remarquez la description claire des horreurs de la guerre : *des hommes assassinés, des châteaux détruits, des mutilations de membres et de nombreux autres maux énormes et presque indescritibles*. Après la guerre, vient la paix. Pour qu'il y ait la paix, il faut que les maux horribles à corriger soient clairement définis, et ils sont énumérés dans le traité. Peut-être ce qui surprend le plus, c'est l'actualité de ce texte rédigé il y a près de sept siècles et demi.

Les citoyens de mon pays au XIIIe siècle avaient déjà clairement conscience que les guerres avaient des conséquences désastreuses pour les gens, des conséquences si mauvaises qu'elles étaient *indescritibles*. Le texte de paix qui fut élaboré lors des négociations de 1278, et qui fut confirmé par le Pape, a jeté les bases pour que mon pays, dans sa construction étatique au fil du temps, ait très clairement en tête que la paix devait toujours être un axe central de sa *Raison d'État*.

L'Andorre a eu de la chance dans son histoire : c'était un pays relativement pauvre, dédié à l'agriculture et à l'élevage de montagne, et peu désiré. Cette pauvreté a toujours été proclamée haut et fort par les Andorrans à leurs voisins les plus importants. Nous avons eu de la chance dans la nature abrupte de notre géographie. Nous sommes au cœur des Pyrénées, quelques belles vallées entre des montagnes hautes et enneigées en hiver qui rendent l'accès difficile. Les Andorrans, aussi, afin de préserver la paix au long des siècles, avons insisté sur l'isolement.

Voyez que nous avons déjà posé quelques-uns de nos piliers de la discussion d'aujourd'hui. Nous allons parler de l'Andorre, un petit état européen entre deux grands empires historiques, l'État français et l'État espagnol. Nous avons commencé par le début de son histoire institutionnelle différenciée des régions voisines, le Pariatge de 1278. Nous avons continué avec sa géographie et son économie qui favorisent l'isolement et le fait de rester à l'écart des conflits armés qui ont affligé ses voisins. Le sociologue et politologue Charles Tilly maintient que les guerres ont construit les États en Europe, en particulier celles du XVIe siècle. Dans ma thèse doctorale, lorsque j'écrivais sur les monarchies européennes, j'ai quelque peu contredit cette idée, en soutenant que les mariages royaux étaient ce qui avaient construit les États européens. Néanmoins, je dois lui donner un peu raison en ce que les guerres ont été consubstantielles au développement des États modernes en Europe. Cependant, aujourd'hui, je vous présente le cas d'Andorre, un État européen moderne, membre des Nations Unies et du Conseil de l'Europe, des Sommets Ibéroaméricains et de l'Organisation internationale de la Francophonie, un État à part entière, qui n'a jamais guerroyé depuis sa création.

LE MANUEL DIGEST : UNE PHILOSOPHIE POLITIQUE DE PAIX ET DE NEUTRALITÉ

Je vais argumenter qu'au-delà de la géographie et de l'économie, et du premier pacte entre deux seigneurs féodaux au XIIIe siècle, l'Andorre doit sa paix séculaire à une philosophie politique propre et profondément enracinée dans la mentalité de son peuple.

Tout d'abord, il convient de souligner qu'à partir de temps très anciens, voire avant les Pariatges ou la demande de création du parlement en 1419, les Andorrans ont développé des institutions de représentation populaire pour déterminer les questions relatives à leur territoire ou pour s'adresser à leurs seigneurs. Ils avaient une conscience, comme le souligne Font i Rius, d'*hommes libres*.² Le récent cours de l'Université d'Andorre et du Consell General de mon pays sur l'histoire du parlement andorran a apporté de nombreuses indications à cet égard. Pour pouvoir élaborer une philosophie politique propre, un peuple doit avoir conscience de sa capacité d'influence et de décision sur ce qui le concerne.

En deuxième lieu, le fait que la paix andorrane ait été préservée pendant de nombreux siècles n'implique pas que dans notre histoire nous n'ayons pas traversé des moments très délicats, avec crainte de perdre notre souveraineté. Et dans ces moments délicats, les Andorrans se sont vus obligés à défendre leur raison d'être, et à réfléchir sur la façon d'argumenter ce qu'ils étaient et pourquoi ils l'étaient. L'un de ces moments nous l'avons vécu au XVIIIe siècle.

La guerre de Succession d'Espagne amena au trône Philippe V, petit-fils de Louis XIV de France, et deux rois de la même famille régnaient de part et d'autre des Pyrénées. La partie de l'Espagne limitrophe d'Andorre, la Principauté de Catalogne, s'était mise du côté du prétendant autrichien pendant la contrainte. L'Andorre devait non seulement rester hors du conflit, mais devait affirmer sa neutralité. En février 1715, l'évêque Simeón de Guinda y Apeztegui alertait le parlement andorran de ne pas tenir compte des ordres qui pouvaient provenir de l'intendant de Catalogne parce qu'ils affectaient "leur indépendance, exemption et régle que le roi Très Chrétien [de France] et Nous avons en elles".³ Le Coprince Évêque

² Josep Maria Font i Rius, "Estudi Jurídic" dans *El Llibre de la Terra*, Arxiu Històric Nacional (Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997), 59 et 68

³ Jordi Buyreu Juan, "Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna" dans Belenguier, Ernest, *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània* (Barcelona: Edicions 62, 2005), 235

réaffirmait la position séparée et neutre de l'Andorre sans aucun doute. Des années plus tard, en 1748, le parlement andorran demanda au docteur andorran de la paroisse d'Ordino, Antoni Fiter i Rossell, de rédiger un recueil de l'histoire et des institutions andorranes. Dans cette œuvre, que le Dr. Fiter intitula "Manuel Digest des Vallées Neutres d'Andorre", on insistait sur la neutralité du pays. Je vais vous lire les maximes 36 et 37 :

« Maxime 36 : Se tenir les Vallées avec équité, tant avec la France qu'avec l'Espagne, parler bien et assister l'une et l'autre couronne" et "Maxime 37 : En temps de guerre entre la France et l'Espagne ne pas démontrer en particulier des sympathies pour l'une des couronnes contre l'autre, mais conserver leur neutralité".⁴ Suit le commentaire de la maxime 37 : "Les naturels et les habitants des Vallées, sont aptes à commercer avec les vassaux de l'une et de l'autre couronne, et à servir l'une et l'autre, même en temps de guerres entre elles ; par d'imputables privilèges des monarques de France et d'Espagne à elles accordés ; de par le fait que, en temps de tant de tourments que sont les guerres, ils doivent se conduire avec la plus grande impartialité, sans faire aucune démonstration générale envers une couronne, *prae alia* »

Ces maximes de bon gouvernement recueillies par Antoni Fiter i Rossell, qui avait obtenu un doctorat en Droit à l'Université de Huesca en Espagne, et qui est considéré comme notre érudit le plus important du siècle des Lumières, font partie d'un corpus écrit de philosophie politique. Son œuvre, le Manuel Digest, a servi pendant plus de deux siècles comme bible politique guidant le travail des élus andorrans.

J'ai eu, au début des années 90, un professeur britannique, Sir Michael Eliot Howard, l'un des historiens les plus reconnus dans le domaine des conflits armés, pour qui j'ai réalisé un travail sur la neutralité andorrane. Dans ce travail, j'ai reconnu la relation entre la pensée de Fiter i Rossell et les avancées intellectuelles de son époque concernant la neutralité. Les proclamations andorranes cherchaient en partie à éviter la perte des privilèges commerciaux dont l'Andorre bénéficiait, une idée qui coïncidait avec les nouvelles théories de Hugo Grotius

⁴ Voir Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra (Andorre la Vella : M.I. Consell General, 1987), 509. La distance que marquent Philippe V et Ferdinand VI en relation avec les anciennes relations commerciales avec l'Andorre pousse l'évêque d'Urgell et les Andorrans à proclamer et à codifier la neutralité andorrane dans le Manual Digest.

au XVIIIe siècle, la neutralité étant pour lui une croisée de principes traditionnels de guerre juste avec le nouveau droit international, et de nouveaux concepts comme la liberté du commerce. Également, Emerich de Vattel, en 1758, presque contemporain du Manuel Digest, mentionnait que les peuples neutres sont « ceux qui, en guerre, ne prennent aucune part, restant comme amis communs des deux parties, sans favoriser en rien les armes de l'une au détriment de l'autre ».⁵ C'est ce nouveau concept de la neutralité qui implique une affirmation positive et que nous retrouvons chez Fiter i Rossell dans les maximes du Manuel Digest.

Ces maximes que je vous ai commentées se réfèrent à la paix extérieure d'Andorre, à ne pas s'impliquer dans des litiges externes avec d'autres états. Mais le Manuel Digest se réfère également à la paix intérieure. Écoutez la maxime 19 :

« S'efforcer pour qu'au sein des peuples ne s'enracinent pas des partis ni des inimitiés, mais, au contraire, réduire tous à une sainte et chrétienne paix ».⁶

Le commentaire que fait Fiter i Rossell de sa propre maxime est très instructif, et je cite :

“C'est la paix et la concorde des peuples le charriot sur lequel repose la charité, reine des vertus, de manière que unis dans la charité, les âmes jouiront d'une joie et d'une sérénité émules de la gloire : *“Gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”*. C'est la paix et la concorde le lieu et la demeure propre du Seigneur, *“Factus est in pace locus eius”*. De manière que là où la paix et la concorde ne règnent pas, ne réside pas le Seigneur ni par l'ombre, dit Saint Jérôme : *“Non est umbraculum Domini [nisi] ubi pax non est”*. Par conséquent, il est digne d'éloge et de louange de ceux qui gouvernent, et des pères de la république, de concilier les âmes des peuples, comme le dit Pline : *“O veri principis, atque consulis laus reconciliare rementes populos, rementes animos, non imperio magis, quam ratione compescere?”*.⁷

⁵ E. de Vattel, Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains (Paris: Chez Janet et Cotelie, 1820) Livre III, Chapitre VII, Paragraphe 103, 565

⁶ Antoni Fiter i Rossell, Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra (Consell General i Aloma Editors: Andorra la Vella, 2018) 384

⁷ Fiter i Rossell (2018) op. cit. 384

SAINT AUGUSTIN ET FITER I ROSSELL

J'ai voulu prendre du temps en lisant cette citation en entier parce que je crois que le lieu, cette université catholique de la Sainte-Croix, et la célébration de notre relation avec le Sainte-Siège le méritent. Après l'élection de Sa Sainteté le Pape Léon XIV, augustinien, j'ai relu Saint Augustin. Il dit dans "La Cité de Dieu" :

« Ainsi, Il détermine également les durées des guerres, selon ce qui Lui paraît opportun, conformément à Sa juste volonté, à Son plaisir et à Sa miséricorde, pour affliger ou consoler la race humaine, de sorte que parfois elles soient de plus longue, parfois de plus courte durée ».⁸

Cette citation est dure, elle nous déconforte un peu. Pour Saint Augustin, la paix que l'être humain doit rechercher est la paix spirituelle, l'union avec Dieu. J'ai consacré une partie de mes études à la philosophie politique et non à la théologie, par conséquent, je n'oserais pas, et moins encore dans l'amphithéâtre d'une université catholique, raisonner sur ses concepts théologiques. Néanmoins, pour cette présentation, je m'autorise à lire dans la maxime 19 du Manuel Digest, une conciliation entre la paix intérieure, fruit de la charité, à laquelle s'accroche Saint Augustin, et la paix entre les nations et au sein des nations. Pour Fiter i Rossell, pour la philosophie politique qui se lit dans son manuel de philosophie politique andorrane, les deux vont de pair. Il est impératif que l'Andorre marche en paix entre ses voisins, qu'elle établisse et promeuve sa neutralité, et il est également important pour les dirigeants qu'ils favorisent la paix intérieure dans l'esprit de leurs peuples, qu'ils ne divisent ni "n'enracinent des partis ni des inimitiés". Pour Fiter i Rossell, la paix intérieure engendre la paix extérieure. Le juriste andorran, à mon avis, parvient à réconcilier son concept moderne de la neutralité, similaire à celui de De Vattel, avec un concept de paix comme bien en soi, qui provient de sa philosophie chrétienne.

⁸ Marcus Dods, The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo – The City of God – Vol. 1 (T&T Clark: Edinburgh, 1888) 220

L'ANDORRE, TERRE NEUTRE DE REFUGE

Arrivés à ce point de mon analyse, j'aimerais voir de quelle manière la philosophie andorrane relative à la paix s'est appliquée aux XIXe ou XXe siècles. En raison de la courte durée de ce discours, je me limiterai à de simples touches.

Je vous lirai d'abord les mots avec lesquels Fra Tomàs Junoy, un religieux espagnol exilé en Andorre à cause de la guerre carliste, commence en 1838 sa « Relation sur le Val d'Andorre » :

« Ici [en Andorre] il n'y a ni barrières, ni douanes, ni bureaux. On n'a besoin ni de guides, ni de cartes, ni de passeports, tout le monde mange ce qu'il peut, s'habille comme il veut, va et vient où il le souhaite, quand il le veut, sans avoir à le communiquer à qui que ce soit ; seulement, on réprime le criminel. Ici, au milieu de cette tranquillité, je me suis retrouvé comme sorti d'une prison ou d'un rêve obscur, et ayant retrouvé la sainte liberté dans laquelle vivaient nos ancêtres». ⁹

En 1867, le diplomate et écrivain américain Bayard Taylor écrit que l'Andorre « a été un refuge sûr pour les étrangers et en même temps un foyer de liberté inviolable pour ses propres habitants ». ¹⁰

Au XXe siècle, deux grandes conflagrations secouent la principauté et la transforment, bien qu'elle parvienne à maintenir sa neutralité dans un contexte de grands flux de personnes qui s'y réfugient et la traversent. Coma et Pujadas décrivent ce phénomène : « L'Andorre (...) a été un lieu de passage et de refuge pour de nombreux exiliés ». ¹¹ Calvet nous parle des réseaux d'évasion qui existaient en Andorre pendant la Seconde Guerre mondiale. Par exemple, il décrit comment « Molné, pour sa part, était un membre du réseau Toulouse – La Massana-Barcelona, qui, dirigé par Antoni Forné, travaillait pour le consulat britannique à Barcelone et a réussi à faire passer 380 réfugiés, parmi des aviateurs, des juifs et des politiciens, jusqu'à la capitale catalane ». ¹² Dans un télégramme de Cordell

⁹ Fra Tomàs Junoy, *Relació sobre la Vall de Andorra* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1995), page séparée

¹⁰ Bayard Taylor, *La República dels Pirineus* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2002), 108

¹¹ Dolors Comas d'Argemir, Joan Josep Pujadas, *Andorra, un país de frontera* (Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d'Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997) 45

¹² Josep Calvet i Bellera, "Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat" en *Societat Andorrana de Ciències, Papers de Recerca Històrica* 4 (Andorra la Vella: SAC, 2007) 67

Hull, Secrétaire d'État des États-Unis au représentant du gouvernement provisoire de la République française à Alger, du 10 juillet 1944, on peut lire : « Ni la République d'Andorre ni le Principauté de Liechtenstein n'ont été occupés ni utilisés par l'ennemi, jusqu'où nous le savons. De plus, ils ont le même statut de neutralité que l'Espagne et la Suisse qui les bordent. Si la neutralité de l'un de ces États était violée par l'ennemi, les autorités militaires devraient bien sûr prendre les mesures nécessaires. On devrait cependant indiquer à ces autorités les répercussions hautement malheureuses de toute attaque injustifiée ».¹³

Avec ces citations, je voudrais vous faire comprendre que la préservation de la paix tant convoitée par l'Andorre dans son histoire a été possible même dans les temps convulsés des guerres carlistes du XIXe siècle ou des guerres espagnole et mondiale du XXe siècle. Nous n'avons pas le temps aujourd'hui pour approfondir de nombreux détails qui offriraient des nuances importantes à ma théorie générale, comme par exemple les événements révolutionnaires internes de 1880 et 1881 qui ont opposé différentes classes sociales dans des moments de crise économique.¹⁴

QUELQUES RÉFLEXIONS SUR L'ÉPOQUE MODERNE

L'Andorre, mesdames et messieurs, est un État de droit, un acteur du droit international. Depuis son entrée aux Nations Unies en 1993, elle a dû redéfinir son concept de neutralité. Comment peut-on être neutre quand on est membre d'une organisation internationale qui prend des décisions quotidiennes sur les conflits et les événements qui se produisent dans toutes les régions du monde ? La réponse est qu'on ne le peut pas : il faut prendre position, et parfois cela est en contradiction avec la mentalité traditionnelle d'isolement à laquelle de nombreux Andorrans sont restés attachés. D'une certaine manière, la Suisse, qui a rejoint les Nations Unies des années après l'Andorre, a vécu la même chose. Au fond, le dilemme d'Andorre de savoir ce que signifie poursuivre la paix à l'époque moderne, affecte de nombreux États. Jusqu'à la Première Guerre mondiale, nous vivions dans un monde où la force primait dans les relations entre États. Il était logique pour un petit État sans beaucoup de force géopolitique de poursuivre des stratégies d'isolement et de neutralité s'il voulait vivre en paix dans un contexte réaliste de force brute. Les Conventions de La Haye de 1907 ont marqué une étape dans la codification du concept de neutralité, depuis ses origines dans le Consulat de la Mer de Barcelone au XVe siècle.

¹³ Karl Zemanek, L'estatut internacional d'Andorra (Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981) 90

¹⁴ Ver E. López Montanya, J. Peruga Guerrero, C. Tudel Fillat, L'Andorra del Segle XIX (Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988) 307-331

Après la Première Guerre mondiale, on tenta, avec la création de la Société des Nations, de passer à un contexte internationaliste, mais ce fut un échec retentissant qui déboucha sur la Seconde Guerre mondiale. La création des Nations Unies à San Francisco en 1945 tenta de rétablir un contexte ordonné de relations entre les nations. Cela fut frustré par la guerre froide. Après quelques années d'espoir à la fin de celle-ci, sont arrivés les événements du 11 septembre 2001, la guerre d'Irak, l'établissement de la doctrine de l'attaque préventive dans les relations internationales, l'attaque de la Crimée, le conflit incessant au Moyen-Orient, et la guerre en Ukraine. Nous vivons aujourd'hui dans un monde avec des structures de politique étrangère internationalistes mais avec une pratique réaliste de force et de pouvoir plus propre du XIXe siècle. L'augmentation substantielle des dépenses en armement illustre bien cette contradiction.

Pour finir, laissez-moi vous dire que l'Andorre ne va pas acheter d'armes ou augmenter ses dépenses en défense simplement parce qu'elle n'a pas d'armée. Nous ne craignons pas maintenant d'attaques ou de conflits de nos pays voisins. Dans ce nouveau contexte mondial préoccupant, l'Andorre ne peut faire que deux choses :

1. Rappeler de vieux concepts de neutralité propres à des temps sans structures internationalistes et organisations internationales, au cas où il faudrait de nouveau les affirmer. Malheureusement, cela fonctionnait quand les montagnes nous isolaient. Aujourd'hui, si nos pays voisins tombent, nous tombons tous. En matière de sécurité, il est difficile, pour ne pas dire impossible, de s'isoler.
2. Unir notre voix dans les forums internationaux où nous participons à celle d'États qui, comme l'Andorre, ne cherchent que la paix, sans d'autres intérêts, et rappeler aux communautés humaines qu'il est possible de vivre sans guerroyer. Notre expérience le démontre. Ceci, nous l'appelons au Ministère des Affaires Etrangères andorran notre « neutralité active ».

Sa Sainteté le Pape Léon XIV a débuté son pontificat avec ces mots : « La paix soit avec vous ! (...) C'est la paix du Christ ressuscité, une paix désarmée et une paix désarmante, humble et persévérante ».¹⁵ Depuis l'Andorre, depuis notre expérience d'un petit pays sans ambitions géopolitiques, depuis la nécessité créée par notre histoire de vivre en paix, depuis la volonté que nous, les Andorrans, avons développée pour nous doter, afin de survivre et de prospérer, d'une philosophie politique de la paix, nous nous unissons à ces mots.

Merci beaucoup.

¹⁵ EuroNews, "Il primo discorso di Papa Leone XIV", publié le 09/05/2025. <https://it.euronews.com/my-europe/2025/05/09/il-primo-discorso-di-papa-leone-xiv-la-pace-sia-con-tutti-voi-disarmata-e-disarmante>

Andorra and Peace: History and Political Philosophy of a European State

ENG

Your Excellency Monsignor Paul Richard Gallagher, Secretary of the Holy See for Relations with States and International Organizations,
Your Excellency Minister of Foreign Affairs of Andorra, Imma Tor Faus,
Your Excellency Ambassador of Andorra to the Holy See, Carles Àlvarez Marfany,
Your Excellency Ambassador of Andorra to Italy, Clara Pintat Rossell,
Your Excellencies Ambassadors to the Holy See,
Reverend Father, Pepe Chisvert, rector of the parish of Sant Julià de Lòria in the Principality of Andorra
Ladies and Gentlemen,

Today we celebrate thirty years of formal diplomatic relations between the Principality of Andorra and the Holy See. This is not an ordinary celebration, as it is set within a centuries-old institutional closeness. The relationship between the Holy See and Andorra is as old as the history of the Andorran State. The Pariatge of September 8, 1278, is for Andorrans the beginning of our journey under the coprincipality regime and our original constitutional text. Four years later, on October 7, 1282, His Holiness Pope Martin IV, in a papal bull signed in Montefiascone, confirmed this text.

FOUNDATION OF ANDORRA: A PACT OF PEACE

Allow me to read to you the beginning of the text of the Pariatge of 1278:

"In the Name of Our Lord Jesus Christ. Many, diverse, or varied have been the discussions, demands, and quarrels that for a long time have arisen over many, varied, and diverse points between the noble baron, Lord Roger Bernat, by the grace of God Count of Foix and Viscount of Castellbò, and his predecessors, on the one hand, and the venerable Lord Peter, by the mercy of God Bishop of Urgell, on the other, all things that have caused many and grave damages to both sides, namely: men slain, castles destroyed, mutilations of limbs, and many other enormous and almost indescribable evils. Finally, the aforementioned contenders, with the intervention of [several] friendly intermediaries of all the aforementioned discussions, demands, and quarrels, arrived at the end of the dispute and a friendly settlement."¹

¹ Consell General, Pariatges 1278-1288 (Andorra la Vella: Consell General, 1988)

As we can see, this Andorran foundational text is a peace pact between two feudal lords who had been warring. Note the clear description of the horrors of war: *men slain, castles destroyed, mutilations of limbs, and many other enormous and almost indescribable evils*. After the war comes peace. For there to be peace, the horrific evils that are to be corrected must be made clear, and they are enumerated in the treaty. Perhaps what is most surprising is the relevance of this text, written almost seven and a half centuries ago.

The citizens of my country in the 13th century already clearly understood that wars had disastrous consequences for people, consequences so bad that they were *indescribable*. The peace text that was forged in the negotiations of 1278, and which was confirmed by the Pope, laid the foundation for my country to understand, in its state-building process over time, that peace would always have to be central to its *Raison d'État*.

Andorra was fortunate in its history: it was a relatively poor country, dedicated to mountain agriculture and livestock farming, and little desired. This poverty was always loudly proclaimed by Andorrans to their larger neighbors. We were fortunate in the ruggedness of our geography. We are situated in the heart of the Pyrenees, a few very beautiful valleys between high, snow-capped mountains in winter that make access difficult. Andorrans, too, in order to preserve peace over the centuries, insisted on isolation.

See how we have already laid out some of the pillars of today's discussion. We will be talking about Andorra, a small European state between two large historical empires, the French State and the Spanish State. We began with the start of its institutional history, distinct from neighboring regions, the Pariatge of 1278. We continued with its geography and economy, which favor isolation and staying away from the wars that afflicted its neighbors. The sociologist and political scientist Charles Tilly maintains that wars built the states in Europe, particularly those of the 16th century. In my doctoral thesis, when I was writing about European monarchies, I somewhat contradicted this view, arguing that royal marriages were what had built the European states. Nevertheless, I must concede to him that wars were integral to the development of modern European states. However, today I present to you the case of Andorra, a modern European state, member of the United Nations and the Council of Europe, of the Ibero-American Summits, and the Organization of the Francophonie, a state in its own right, which has never warred since its creation.

THE MANUAL DIGEST: A POLITICAL PHILOSOPHY OF PEACE AND NEUTRALITY

I am going to argue that beyond the geography and economy, and the first pact between two feudal lords in the 13th century, Andorra owes its multi-secular peace to a political philosophy that is its own and deeply rooted in the mentality of its people.

First of all, it should be noted that Andorrans developed, from very early times, even before the *Pariatges* or the request for the creation of parliament in 1419, popular representative institutions to determine issues related to their territory or to address their lords. They had an awareness, as Font i Rius affirms, of being free men.² The recent course of the University of Andorra and the *Consell General* of my country on the history of the Andorran parliament has provided many indications in this regard. To be able to elaborate a political philosophy of its own, a people must have awareness of its ability to influence and decide on what concerns them.

Secondly, the fact that Andorran peace has been preserved for many centuries does not mean that we have not gone through very delicate moments in our history, with fear of losing our sovereignty. And in these delicate moments, Andorrans have been forced to defend their reason for being, and to think about how to argue who they were and why they were. We had one of these moments in the 18th century.

The War of Spanish Succession brought Philip V, grandson of Louis XIV of France, to the throne, and two kings of the same family ruled on both sides of the Pyrenees. The part of Spain bordering Andorra, the Principality of Catalonia, had sided with the Austrian claimant during the conflict. Andorra not only had to stay out of the conflict, but also had to assert its neutrality. In February 1715, Bishop Simeón de Guinda y Apeztegui alerted the Andorran parliament to disregard orders that might come from the Intendant of Catalonia because they affected "its independence, exemption, and regality that the Christian King [of France] and we have in them."³ The Coprince Bishop reaffirmed Andorra's separate and neutral

² Josep Maria Font i Rius, "Estudi Jurídic" in *El Llibre de la Terra*, Arxiu Històric Nacional (Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997), 59 and 68

³ Jordi Buyreu Juan, "Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna" in Belenguier, Ernest, *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània* (Barcelona: Edicions 62, 2005), 235

position without a doubt. Years later, in 1748, the Andorran parliament asked the Andorran doctor from the parish of Ordino, Antoni Fiter i Rossell, to draft a compendium of the history and institutions of Andorra. In this work, which Dr. Fiter titled “Manual Digest of the Neutral Valleys of Andorra,” he insisted on the neutrality of the country. I will read to you maxims 36 and 37.

“Maxim 36: The Valleys should treat equally, both France and Spain, speak well and attend to one and the other crown.” And “Maxim 37: In times of war between France and Spain, show no partiality for one crown against the other, but conserve one’s neutrality.”⁴ Follows the comment of maxim 37: “The natives and inhabitants of the Valleys are skilled in trading with the vassals of one and the other crown, and in serving one and the other, even in times of war between them; due to invaluable privileges granted to them by the Monarchs of France and Spain; previously: that in times of such punishment as are wars, they must conduct themselves with the greatest impartiality, without making any general demonstration towards a crown, prae alia.”

These maxims of good governance, compiled by Antoni Fiter i Rossell, who had obtained a doctorate in law at the University of Huesca in Spain, and who is considered our most important scholar of the Enlightenment, are part of a written body of political philosophy. His work, the Manual Digest, served for more than two centuries as a political bible that guided the actions of the elected Andorrans.

I had in the early 90s a British professor, Sir Michael Eliot Howard, one of the most renowned historians on the subject of military conflicts, for whom I completed a work on Andorran neutrality. In that work, I recognized the relationship between the thought of Fiter i Rossell and the intellectual advances of his time regarding neutrality. Andorran proclamations sought, in part, to avoid the loss of the commercial privileges that Andorra enjoyed, an idea that coincided with the new theories of Hugo Grotius in the 17th century, considering neutrality a crossroads of traditional principles of just war and new international law, and new concepts such as freedom of trade.

⁴ See Antoni Fiter i Rossell, *Manual Digest de les Valls Neutras de Andorra* (Andorra la Vella: M.I. Consell General, 1987), 509. The distance established by Philip V and Ferdinand VI regarding the former commercial relations with Andorra prompted the Bishop of Urgell and the Andorran people themselves to proclaim and codify Andorran neutrality in the Manual Digest.

Also, Emerich de Vattel, in 1758, almost contemporaneously with the Manual Digest, mentioned that neutral peoples are “those who, in a war, do not take any part, remaining as common friends of the two sides, without favoring in any way the arms of one side to the detriment of the other.”⁵ This is a new concept of neutrality that entails a positive affirmation and that we find in the Fiter i Rossell of the maxims of the Manual Digest.

These maxims that I have commented on refer to the external peace of Andorra, to not getting involved in external disputes with other states. But the Manual Digest also refers to internal peace. Listen to maxim 19:

“Strive that in the peoples factions and enmities do not take root, but, on the contrary, reduce all to a holy and Christian peace.”⁶

The comment that Fiter i Rossell makes about his own maxim is very illustrative, and I quote:

“Peace and concord of the peoples are the carriage on which charity rests, queen of the virtues, so that united in charity, the spirits will enjoy a joy and serenity emulating the glory: “Gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.” Peace and concord are the place and proper dwelling of the Lord, “Factus est in pace locus eius.” So that where peace and concord do not reign, the Lord does not dwell, not even in shadow, says Saint Jerome: “Non est umbraculum Domini [nisi] ubi pax non est.” Therefore, it is worthy of praise and commendation of those who govern, and of the fathers of the republic, to reconcile the spirits of the peoples, as Pliny says: “O true princes, and praise of consuls, to reconcile warring peoples, to pacify minds, not more by empire than by reason.”⁷

⁵ E. de Vattel, *Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains* (Paris: Chez Janet et Cotelie, 1820) Llibre III, Capítol VII, Paràgraf 103, 565

⁶ Antoni Fiter i Rossell, *Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra* (Consell General i Aloma Editors: Andorra la Vella, 2018) 384

⁷ Fiter i Rossell (2018) op. cit. 384

SAINT AUGUSTINE AND FITER I ROSELL

I wanted to indulge myself in reading this quote in its entirety because I believe that the place, this Catholic University of Santa Croce, and the celebration of our relationship with the Holy See deserve it. Following the election of His Holiness Pope Leo XIV, an Augustinian, I reread Saint Augustine. He says in “The City of God”:

“Thus also the durations of wars are determined by Him as He may see meet, according to His righteous will, and pleasure, and mercy, to afflict or to console the human race, so that they are sometimes of longer, sometimes of shorter duration.”⁸

This quotation is harsh; it leaves us a little disheartened. For Saint Augustine, the peace that humans must seek is spiritual peace, union with God. I dedicated part of my studies to political philosophy and not to theology, therefore I will not venture, and even less so in the amphitheater of a Catholic university, to elaborate on his theological concepts. Nevertheless, for this presentation, I dare to read in maxim 19 of the Manual Digest a reconciliation between internal peace, the fruit of charity, to which Saint Augustine clings, and peace among nations and within nations. For Fiter i Rossell, for the political philosophy that is read in his manual of Andorran political philosophy, the two go hand in hand. It is imperative that Andorra walk in peace among its neighbors, that it establishes and promotes its neutrality, and it is also important for the rulers to foster internal peace in the spirit of their peoples, that they do not divide or ‘take root factions and enmities.’ For Fiter i Rossell, from internal peace comes external peace. The Andorran jurist, in my opinion, succeeds in reconciling his modern concept of neutrality, similar to that of De Vattel, with a concept of peace as a good in itself, which comes from his Christian philosophy.

⁸ Marcus Dods, *The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo – The City of God – Vol. 1* (T&T Clark: Edinburgh, 1888) 220

ANDORRA, NEUTRAL LAND OF REFUGE

Having arrived at this point in my analysis, I would like to see in what way the Andorran philosophy relative to peace was applied in the 19th or 20th centuries. Due to the limited duration of this speech, I will limit myself to a few brushstrokes. I will read to you first the words with which Fra Tomàs Junoy, a Spanish religious exiled in Andorra by the Carlist war, begins in 1838 his "Report on the Valley of Andorra":

"Here [in Andorra] there are no barriers, no customs, no offices. No guides, no maps, no passports are needed; everyone eats what they can, dresses as they please, goes to and from wherever it suits them, whenever they like without having to communicate it to anyone; only the criminal is repressed. Here, amid so much tranquility, I found myself as if I had left a prison or a dark dream, and had regained the holy freedom in which our ancestors lived."⁹

In 1867, the American diplomat and writer Bayard Taylor writes that Andorra "has been a safe haven for foreigners and at the same time a home of inviolable freedom for its own inhabitants."¹⁰

In the 20th century, two major conflagrations shook the Principality and transformed it, although it managed to maintain its neutrality in a context of large flows of people who sought refuge and crossed it. Coma and Pujadas describe this phenomenon: "Andorra (...) was a place of passage and refuge for many exiles."¹¹ Calvet tells us about the evasion networks that existed in Andorra during the Second World War. For example, he describes how "Molné, for his part, was a member of the Toulouse – La Massana- Barcelona network, led by Antoni Forné, who worked for the British consulate in Barcelona and managed to bring 380 refugees, including aviators, Jews, and politicians, to the Catalan capital."¹² In a telegram from Cordell Hull, Secretary of State of the United States to the representative of the provisional government of the French Republic

⁹ Fra Tomàs Junoy, *Relació sobre la Vall de Andorra* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1995), l'ose page

¹⁰ Bayard Taylor, *La República dels Pirineus* (Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2002), 108

¹¹ Dolors Comas d'Argemir, Joan Josep Pujadas, *Andorra, un país de frontera* (Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d'Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997) 45

¹² Josep Calvet i Bellera, "Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat" in *Societat Andorrana de Ciències, Papers de Recerca Històrica 4* (Andorra la Vella: SAC, 2007) 67

in Algiers on July 10, 1944, we can read: "Neither the Republic of Andorra nor the Principality of Liechtenstein have been occupied or used by the enemy as far as we know. Furthermore, they have the same neutrality status as Spain and Switzerland that border them. If the neutrality of any of these states were violated by the enemy, the military authorities should, of course, take the measures that were necessary. However, these authorities should be indicated the highly unfortunate repercussions of any unjustified attack."¹³

With these quotes, I want to convey to you that the preservation of the peace so longed for by Andorra in its history was possible even in the turbulent times of the Carlist wars of the 19th century or of the Spanish and world wars of the 20th century. We do not have time today to delve into many details that would offer important nuances to my general theory, such as, for example, the internal revolutionary events of 1880 and 1881 that pitted different social classes against each other in times of economic crisis.¹⁴

SOME REFLECTIONS ON THE MODERN ERA

Andorra, ladies and gentlemen, is a state of law, an actor in international law. Since its entry into the United Nations in 1993, it has had to redefine its concept of neutrality. How can one be neutral when one is a member of an international organization that makes daily decisions about conflicts and events that take place in all regions of the world? The answer is that one cannot: one must get involved, and sometimes that clashes with the traditional mentality of isolation to which many Andorrans have been attached. In a certain way, Switzerland, which joined the United Nations years after Andorra, experienced the same thing. At its core, Andorra's dilemma of knowing what it means to pursue peace in the modern era affects many states. Until the First World War, we lived in a world where force prevailed in relations between states. It made a lot of sense for a small state without much geopolitical strength to pursue strategies of isolation and neutrality if it wanted to live in peace in a realistic context of brute force. The Hague Conventions of 1907 marked a milestone in the codification of the concept of neutrality, from its origins in the Maritime Consulate of Barcelona in the 15th century.

¹³ Karl Zemanek, *L'estatut internacional d'Andorra* (Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981) 90

¹⁴ See E. López Montanya, J. Peruga Guerrero, C. Tudel Fillat, *L'Andorra del Segle XIX* (Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988) 307-331

After the First World War, there was an attempt, with the creation of the League of Nations, to move to an internationalist context, but it was a resounding failure that led to the Second World War. The creation of the United Nations in San Francisco in 1945 again attempted to establish an orderly context of relations between nations. This was frustrated by the Cold War. After a few years of hope upon its conclusion, came the events of September 11, 2001, the Iraq War, the establishment of the doctrine of preemptive strike in international relations, the attack on Crimea, the incessant conflict in the Near East, and the war in Ukraine. We live today in a world with internationalist foreign policy structures and a realistic practice of force and power more typical of the 19th century. The substantial increase in arms expenditure illustrates this absurdity well.

To finish, let me tell you that Andorra will not buy weapons simply because it does not have an army. We do not fear now attacks or conflicts from our neighbors. In this new, worrying global context, Andorra can only do two things:

1. Remember old concepts of neutrality proper to times without internationalist structures and international organizations, in case it is necessary to affirm them again. Unfortunately, they worked when the mountains isolated us. Today, if our neighbors fall, we all fall. In terms of security, it is difficult to isolate oneself.
2. Join its voice in the international forums where it participates with that of states that, like Andorra, only seek peace without other interests and remind human communities that it is possible to live without warring. Our experience proves it. At the Andorran Foreign Affairs Ministry, we call this our “active neutrality”.

His Holiness Pope Leo XIV began his pontificate with these words: “Peace be with you! (...) It is the peace of the risen Christ, a peace that is unarmed and disarming, humble and persevering”.¹⁵ From Andorra, from our experience of a small country without geopolitical ambitions, from the need created by our history of living in peace, from the will that we Andorrans developed to equip ourselves to survive and prosper from a political philosophy of peace, we join these words.

Thank you.

¹⁵ EuroNews, “Il primo discorso di Papa Leone XIV”, publié le 09/05/2025. <https://it.euronews.com/my-europe/2025/05/09/il-primo-discorso-di-papa-leone-xiv-la-pace-sia-con-tutti-voi-disarmata-e-disarmante>

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Buyreu Juan, Jordi. "Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna".

A Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània, 235. Barcelona: Edicions 62, 2005.

Calvet i Bellera, Josep. "Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat".

A Papers de Recerca Històrica 4. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, 2007.

Comas d'Argemir, Dolors i Pujadas, Joan Josep. *Andorra, un país de frontera*.

Andorra la Vella i Barcelona: Ministeri d'Afers Socials i Cultura i Editorial Alta Fulla, 1997.

Consell General. *Pariatges 1278-1288*. Andorra la Vella: Consell General, 1988.

De Vattel, E. *Le droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*. Paris: Chez Janet et Cotelte, 1820.

Dods, Marcus. "The City of God". A *The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo*.

Edinburg: T&T Clark, 1888.

Fiter i Rossell, Antoni. *Manual Digest de les Valls Neutras de Andorra*.

Andorra la Vella: M.I. Consell General, 1987.

Fiter i Rossell, Antoni. *Manual Digest de les Valls Neutres d'Andorra*.

Andorra la Vella: Consell General i Aloma Editors, 2018.

Font i Rius, Josep Maria. "Estudi Jurídic". A *El Llibre de la Terra*, 59 i 68.

Andorra la Vella: Arxiu Històric Nacional, 1997.

Junoy, Tomàs. *Relació sobre la Vall de Andorra*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1995.

López Montanya, E., Peruga Guerrero, J. i Tudel Fillat, C. *L'Andorra del Segle XIX*.

Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988.

Taylor, Bayard. *La República dels Pirineus*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2002.

Zemanek, Karl. *L'estatut internacional d'Andorra*. Andorra la Vella: Casa de la Vall, 1981.

La PÚBLICA i de QUALITAT

**EDICIONS DE LA
UNIVERSITAT D'ANDORRA**

The University of Andorra Press
Presses de l'Université d'Andorre
Ediciones de la Universidad de Andorra

2-2026